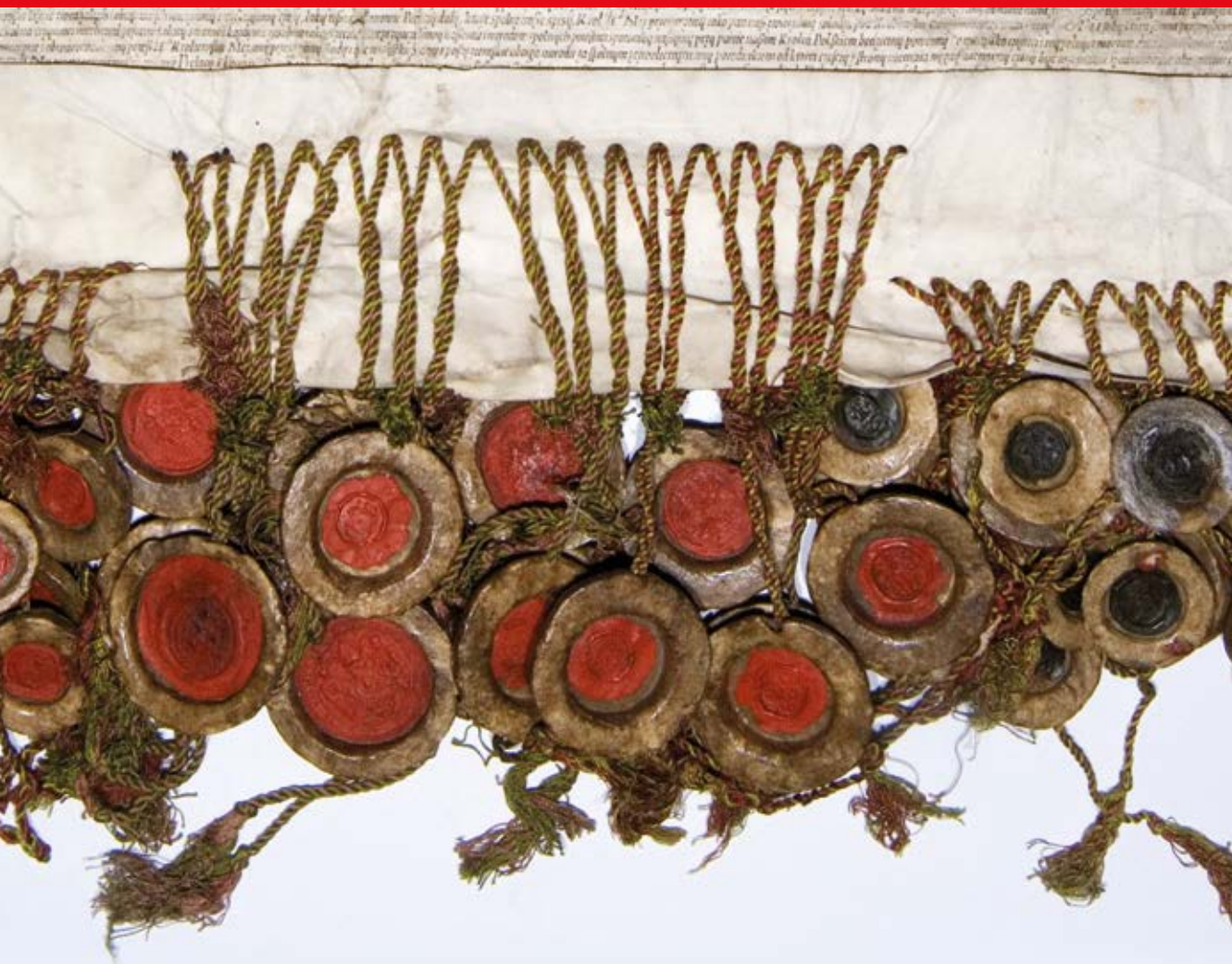

UNIA LUBELSKA

– HISTORIA I DZIEDZICTWO

LUBLIN 2019

UNIA LUBELSKA - HISTORIA I DZIEDZICTWO

KATALOG WYSTAWY

LUBLIN 2019

WYDAWCA:
Archiwum Państwowe w Lublinie

WYBÓR MATERIAŁÓW:
Piotr Dymmel, Ewelina Fatyga, Robert Jop

TEKSTY:
Ewelina Fatyga, Robert Jop

PROJEKT OKŁADKI I OPRACOWANIE GRAFICZNE:
Marek Krzykała

ADJUSTACJA TEKSTU I KOREKTA:
Ewelina Fatyga

© Archiwum Państwowe w Lublinie, 2019

ISBN: 978-83-945713-5-1

DRUK I OPRAWA;
Amalker, Sp. z o.o.
ul. Okrzei 21/4
03-715 Warszawa
amalker@amalker.com

WYDANO ZE ŚRODKÓW FINANSOWYCH
NACZELNEJ DYREKCJI ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH

Na okładkach:

Pieczęcie z dokumentu Unii Lubelskiej z 1 VII 1569 r.
(z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie)

Fragment obrazu Jana Matejki *Unia Lubelska*
(ze zbiorów Muzeum Lubelskiego w Lublinie)

SPIS TREŚCI

Wstęp	6
W stronę Unii	8
W chwale grunwaldzkiego zwycięstwa	10
Lublin czasu Unii	12
Sejm lubelski 1569 r.	15
Sąd sejmowy 1569 r.	16
Trudna droga do Unii	18
„Nowiny Lubelskie”	20
Akt Unii Lubelskiej z 1 VII 1569 r.	22
Akt potwierdzenia Unii Lubelskiej z 4 VII 1569 r.	26
Unia facta est	28
Rzeczpospolita Obojga Narodów	30
Miejsca Unii Lubelskiej	32
Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów	34
Tradycje Unii Lubelskiej w okresie zaborów	36
Pamięć Unii Lubelskiej	38
Pomnik Unii Lubelskiej	41
Unia Lubelska w obrazie Jana Matejki	42
Obchody 350-lecia Unii Lubelskiej	46
Unia Lubelska – badania i publikacje	49
Lista obiektów	50

WSTĘP

Unia Lubelska, uchwalona 1 VII 1569 r. w Lublinie, była przełomowym momentem we wspólnych dziejach Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego po roku 1385 r., gdy zawarto układ w Krewie. W jej wyniku powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, rządzona przez jednego władcę tytułującego się Królem Polski i Wielkim Księciem Litewskim, posiadająca wspólny Sejm i Senat, politykę zagraniczną, monetę i równe prawa dla całego narodu szlacheckiego. Unia usankcjonowała także wcześniej zatwierdzoną inkorporację do Korony Podlasia, Ziemi Wołyńskiej i Księstwa Kijowskiego. W lipcu 1569 r. powstało zatem państwo, które przynajmniej w pierwszych dziesięcioleciach swojego istnienia, dzięki sukcesom militarnym i gospodarczej prosperocie pokazało ówczesnej Europie, jak ważna jest harmonijna współpraca odmiennych pod wieloma względami bytów politycznych, jakimi były Polska i Litwa. Nie dziwi więc, że w oczach współczesnych Rzeczpospolita była uosobieniem państwa niemal idealnego, jednolitego pod względem organizacji wewnętrznej, rządzącego się zasadami demokratycznymi opartymi na parlamentarzystwie szlacheckim, równości szlachty wobec prawa oraz respektowania jej przywilejów stanowych. O wielu z tych cnót zapomniano w wieku XVII i XVIII, dając asumpt państwom ościennym do pozornie życzliwego zainteresowania sprawami polskimi, zakończonych najpierw sejmem grodzieńskim a następnie rokiem 1795.

W 2019 r. świętujemy 450. rocznicę zawarcia Unii Lubelskiej. Rocznicę radosną, a ze zrozumiałych powodów, dla dumnego ze swej przeszłości Lublina, szczególnie ważną, jednoczącą w obchodach jubileuszowych miasto, jego władze i różne instytucje. Archiwum Państwowe w Lublinie włączyło się w te obchody i przygotowało wystawę *Unia Lubelska – historia i dziedzictwo*, którą prezentowano w dn. 18-22 IX 2019 r. podczas XX Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie. Jednym z punktów jego obrad był panel dyskusyjny zatytułowany Dziedzictwo Unii Lubelskiej.

Ideą wystawy było przedstawienie genezy Unii Lubelskiej, przebiegu sejmiku lubelskiego, podczas którego ją zawarto oraz tradycji Unii w kolejnych stuleciach. Na wystawie zaprezentowano cyfrowe kopie materiałów archiwal-

nych m.in. z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, Muzeum Lubelskiego w Lublinie, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie oraz ze zbiorów Zbigniewa Nestorowicza, którym dziękujemy za życzliwe podejście do naszej prośby o udostępnienie cyfrowych kopii oraz fotografii poszczególnych obiektów.

Unia Lubelska – historia i dziedzictwo to wystawa prezentująca w pierwszej kolejności archiwalia i obiekty muzealne bezpośrednio związane z sejmem lubelskim 1569 r. i z Unią. Znajdziemy w tej grupie m.in. „Nowiny Lubelskie”, czyli relacje z przebiegu obrad sejmowych w pierwszych dniach marca 1569 r., przekazywane przez posłów panom litewskim, którzy opuścili Lublin, nie godząc się na postanowienia unii zaproponowane przez stronę polską. Na wystawie prezentujemy także zabytki sztuki odwołujące się do wydarzeń z czasu Unii, jak też do miejsc w Lublinie, które towarzyszyły jej zawarciu.

Niniejszy katalog oddajemy do rąk Państwa z nadzieją, że będzie on dobrym wspomnieniem wrażeń z wystawy *Unia Lubelska – historia i dziedzictwo* oraz wspólnego świętowania tak ważnej dla Lublina rocznicy.

Robert Jop

W STRONĘ UNII

W początkach XIV w. Litwa była krajem pogańskim, ale odgrywała istotną rolę we wschodniej części Europy, prowadząc ekspansywną politykę wymierzoną w rozdrobnione księstwa ruskie, które systematycznie podbijała, powiększając własne terytorium. W II połowie tego stulecia istotnym problemem dla książąt litewskich było zagrożenie krzyżackie. Zakon starał się bowiem zagarnąć Żmudź, aby połączyć położone nad Bałtykiem dwie części swojego państwa. W latach 80. XIV w. nastąpił także przełom w stosunkach litewsko-ruskich. Księstwo Moskiewskie przejęło inicjatywę w konflikcie z Litwą, odzyskując stopniowo ziemie ruskie, zajęte wcześniej przez Litwinów.

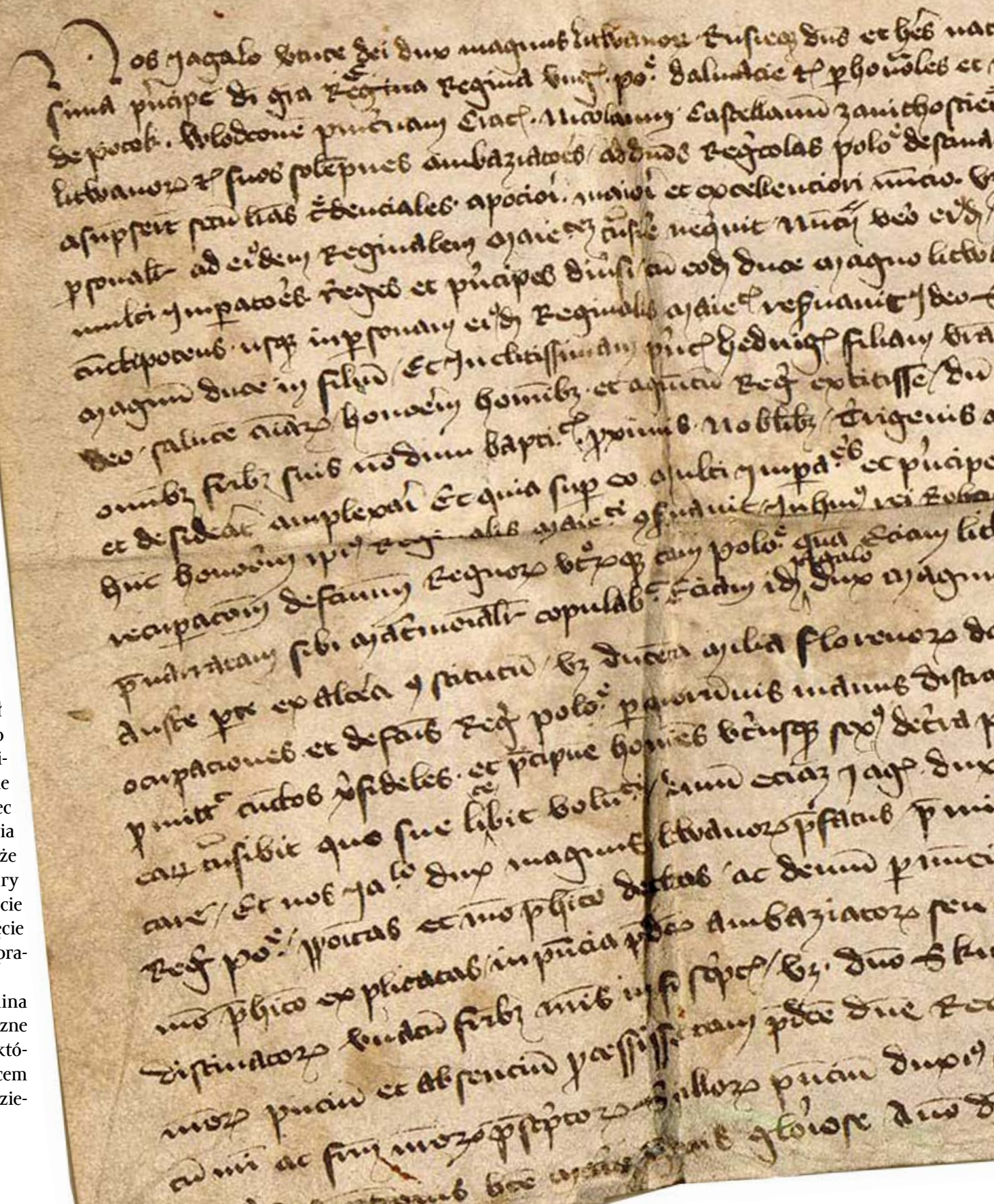
Rolniczy charakter Litwy, brak ośrodków miejskich, znajdujących się dopiero w stanie tworzenia, powodował, że potęga gospodarcza kraju budowana była w oparciu o wymianę towarową z krajami ościennymi. Zachętą do kontaktów handlowych, które miały na celu podniesienie poziomu gospodarczego kraju oraz zwiększenie jego atrakcyjności politycznej, były przywileje wystawiane przez władców Litwy dla kupców z różnych stron Europy. W kręgu zainteresowania Litwinów było także mieszczaństwo polskie, w tym lubelskie, z racji jego rozległych kontaktów i położenia Lublina na ważnych szlakach handlowych. W 1383 r. książęta Jagiełło i Skirgiełło wystawili dla kupców lubelskich dokument gwarantujący im swobodny wjazd na Litwę i bezpieczeństwo w prowadzeniu działalności handlowej. Dokument ten to pierwsze z pisemnych świadectw kontaktów mieszczaństwa lubelskiego z Litwą.

Szeroko zakrojona polityka książąt litewskich, zmierzająca w obliczu trudnej sytuacji politycznej do pozyskania sojuszników m.in. w walce z Zakonem, spotkała się z pozytywnym

odzewem panów polskich, którzy na początku lat 80. XIV w. poszukiwali odpowiedniego kandydata do ręki polskiej królowej Jadwigi Andegaweńskiej. Pogański książę Litwy był kandydatem pożądanym, bowiem sojusz z Litwą mógł rozwiązać szereg wspólnych problemów obydwu państw. Zbliżenie polityczne skutkowało zawarciem unii polsko-litewskiej w Krewie w 1385 r., na mocy której książę Jagiełło stał się królem Polski, a kraje połączyła unia personalna trwająca do 1569 r.

Odmienności ustrojowe, społeczne oraz gospodarcze, różniące Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w początkach Unii, były stopniowo niwelowane, chociażby poprzez zacieśnianie kontaktów gospodarczych. Lublin ponownie został włączony w ten proces jako miasto pograniczne, położone blisko rubieży z Litwą oraz wieloetniczne. W 1392 r. Władysław Jagiełło wystawił dla Lublina dokument nadający mu prawo składu, które respektować musieli także Litwini podróżujący z towarami na południe Polski. O przestrzeganie tego prawa wobec kupców jadących z Litwy do Wrocławia dopominali się mieszczaństwo lubelskie także w 1537 r., w wyniku czego Zygmunt Stary w specjalnym dokumencie nakazał staroście lubelskiemu Janowi Tęczyńskiemu podjęcie działań zmierzających do egzekwowania prawa składu, które Lublin posiadał.

Przychylność Jagiellonów dla Lublina oraz jego korzystne położenie geopolityczne ukształtowało swoiste genius loci miasta, które u schyłku lat 60. XVI w. stało się miejscem jednego z najważniejszych wydarzeń w dziejach polsko-litewskich.

W CHWALE GRUNWALDZKIEGO ZWYCIĘSTWA

Zwycięstwo połączonych wojsk polsko-litewskich nad Krzyżakami 15 VII 1410 r. pod Grunwaldem było sukcesem, który nie tylko zapoczątkował kres państwa zakonnego, ale także ponownie scementował związek polityczny pomiędzy Polską i Litwą, nadszarpnięty na przełomie XIV i XV w. sojuszami księcia Witolda z Wielkimi Mistrzami Zakonu Krzyżackiego. Najbardziej znamienym objawem zacieśnienia relacji polsko-litewskich było zawarcie 2 X 1413 r. unii w Horodle. Jej postanowienia były w pierwszej kolejności odzwierciedleniem wzmocnienia pozycji panów polskich i litewskich w stosunku do króla i Wielkiego Księcia Litewskiego. Głos i rada tych stanów stały się istotne przy wyborze władców obydwu państw w przyszłości. Doszło także do zbliżenia społeczności szlacheckich Polski i Litwy. Czterdzieści siedem polskich rodów przyjęło do swoich herbów tyleż samo litewskich rodów bojarskich wyznania rzymskokatolickiego (adopcja herbowa), co historycy interpretują m.in. jako początek stanu szlacheckiego w Wielkim Księstwie Litewskim. Politycznie zyskał na unii horodelskiej także król Władysław Jagiełło i jego następcy, otrzymując prawo do wyznaczania po śmierci księcia Witolda kandydata do stolca wielkoksiężęcego na Litwie, co usankcjonowało odrębność tego tytułu od królewskiego w Koronie.

Unia horodelska miała także istotne znaczenie dla ugruntowania prestiżu Lublina, jako miasta ważnego w systemie władzy Władysława Jagiełły. Wedle postanowień unii Lublin obok Parczewa miał być miejscem zjazdów króla z panami oraz szlachtą polską i litewską. Ich tradycja sięgała zresztą czasów unii krewskiej. Na zjeździe w Lublinie, na po-

czątku 1386 r. Jagiełło został wybrany na króla Polski, co de facto zapoczątkowało pierwszą unię polsko-litewską. Ta rola miasta wynikała m.in. z jego funkcji administracyjnej, związanej z istnieniem grodu i zamku oraz z położenia blisko granicy z Litwą. Dzięki temu król Władysław rezydował w Lublinie przy różnych okazjach około 50 razy. Ponadto obdarzył miasto przywilejami gospodarczymi.

Swoisty sentyment Władysława Jagiełły do Lublina zaowocował jego działalnością fundacyjną. Na jej pierwszy plan wysuwa się zlecenie wykonania fresków w kaplicy Świętej Trójcy na zamku lubelskim. Zakończenie prac nad nimi miało miejsce w 1418 r. Współcześnie freski te są jednym z najcenniejszych przykładów piętnastowiecznego malarstwa rusko-bizantyńskiego. Również zwycięstwo pod Grunwaldem z 1410 r. pozostawiło swój ślad w sakralnej przestrzeni Lublina. W 1412 r. Władysław Jagiełło jako wotum wdzięczności za tę wiktoryę ufundował kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny Zwycięskiej wraz z zabudowaniami klasztornymi, do których w 1426 r. sprowadził zakonnicę reguły św. Brygidy, która przepowiedziała jakoby zwycięstwo nad Krzyżakami. Według legendy, świątynię wzniesli jeńcy krzyżaccy wzięci do niewoli po bitwie pod Grunwaldem.

Unia horodelska zawarta w wyniku zwycięskiej wojny z Krzyżakami oraz jej postanowienia uznawane były za obowiązujące jeszcze w latach 50. XV w., a u schyłku panowania Kazimierza Jagiellończyka odwoływano się do niej, postulując zawarcie nowego przymierza polsko-litewskiego.

LUBLIN CZASU UNII

Szesnastowieczny Lublin to miasto prężnie rozwijające się przestrzennie, gospodarczo i politycznie. Czynnikiem, które temu sprzyjały, było jego położenie w centrum państwa polsko-litewskiego, rola w systemie administracyjnym i sądowniczym województwa, funkcja gospodarcza jako miejsca, gdzie krzyżowały się szlaki handlowe Europy oraz wielokulturowość.

Widok Lublina autorstwa A. Hogenberga z 1618 r. – najbliższy momentowi Unii i kolejnym dziesięcioleciom – ukazuje miasto o zwartej zabudowie, otoczone od strony południowej rozległym stawem królewskim, pełne strzelających w górę wież kościołów, bram miejskich i ratusza. W XVI w. Lublin w swojej rozbudowie wyszedł poza mury obronne. Zabudowano przedmieścia: Krakowskie, Czwartek i Żmigród, a także osuszone doliny rzek; powstało przedmieście Lwowskie. Tereny te znajdowały się w jurysdykcji miejskiej, ale z czasem na przedmieściach zaczęły powstawać także prywatne jurydyki.

W 1504 r. władze Lublina wykupiły wójtostwo lubelskie wraz ze wszystkimi należącymi do wójta uprawnieniami sądowniczymi, majątkowymi i przywilejami gospodarczymi. Tym samym gmina miejska uzyskała samodzielność administracyjną, dodatkowe prerogatywy i dochody. Wzrost znaczenia władz miejskich prowadził do konfliktów społecznych pomiędzy zagrożonymi w swych prawach najniższymi warstwami lubelskiego mieszczaństwa a rodzącymi się elitami – patrycjatem – posiadającymi monopol na władzę i płynące z niej korzyści.

Potęęgę gospodarczą Lublina budowały w XVI w. trzy główne jarmarki: zimą, na Matki Boskiej Gromnicznej; wiosną na Zielo-

ne Świątki i jesienią na śś. Szymona i Judę. Były to jarmarki o zasięgu międzynarodowym, podczas których handlowano skórą, futrami, sukniem, winem, zbożem i owocami lasu. Na co dzień miasto bogaciło się dzięki licznie działającym cechom rzemieślniczym, skupionym w bractwa, hojnie obdarzane w przywileje przez królów Polski sprzyjających Lublinowi.

Sejm lubelski z 1569 r. nie był pierwszym odbytym w Lublinie. Wcześniejsze obrady w XVI w. miały tu miejsce w latach: 1506, 1564, 1556. Był więc Lublin ważnym miastem na mapie politycznej państwa polsko-litewskiego, a następnie Rzeczypospolitej. Ponadto jego rolę wyznaczała stołeczna funkcja w powstałym w 1474 r. województwie lubelskim, posiadającym jedną z najstarszych hierarchii urzędniczych w Koronie. W Lublinie działał także sąd ziemski, sąd grodzki, a od 1578 r. Trybunał Koronny, najważniejszy dla I Rzeczypospolitej sąd szlachecki.

Cechą Lublina w XVI w. była jego wieloetniczność, wielokulturowość i wielowyznaniowość. Ta różnorodność mieszczaństwa lubelskiego znalazła swoje odzwierciedlenie w przestrzeni miejskiej oraz sprawiła, że Lublin był jednym z centrów myśli społecznej i religijnej okresu renesansu, reformacji i kontrreformacji w Rzeczypospolitej.

62

Ogrody Podzameckie

Kto trzyma Ogrody na Podzamczu, płaci z nich szynsz do Zupku, Podzamo
nał. Handlowy Symon Eling, bina literas in Paia Mikolaj Firleia z
Dąbrowie Kasztellana Dieciwego, Starosty Lubelskiego. Siwalowiad 1618
Latano, takowa jest szynsia. Czajnuwop i z chiac pomnozyc Dobro
una potowimora.

Ratusz Piwnica

Na Truent Ratusz y Piwnica, Miastu w tymże Ratuszu jest Przy
miej, Sub Titulo Perenni Regis Sigismundi Aug. in 1552 Miastu
na danij, Zamek z tego nie nie partiajuie, iuxta oblogu dancow Ustrat
An 1616. szynsz od Zupku Piwa przemoznego, powinnni by dawac Mie.
obrocie, na bozstek Trant, iako naileprzej, szynsz i ednak z tego Truenta

Na Podzamczu y Czwartku Dwory Slacheckie
y Nisze z ktorych Osobowowie i Jurisdictiony
Zamkowey wystemnia sie y szynszow zadnych nie
placa ku Szkodzie Truentow. Kemi y Szepłter
takze zniszczeniu Miasta Lublina, y na kazdym Gruncie

Stanym Wielkim Lubelskim, Przez zamiatnij oschly, z adnego szynszu

Dwory także Browary Osob Swieckich y Duchownych tamże leżące

Pierwszy Dwor był przedtym in posesjoni in Paia Mikolaj Firleia
Kasztellana Dieciwego Starosty Lubelskiego. Adprens Polonia tego

TIPVS CIVITATIS LVBLINĒSI.
IN REGNO POLONIÆ EX OMNIBVS
PARTIBVS MŪDI EMPORIO TER IN
AÑO CELEBRARI CŌSVETOCLARĒ.

1. Ecclesia S. Crucis extra Civitatem.
2. Prædium Patrum Societatis IESV.
3. Officina aqueductus et canalium sursum aquam præmens.
4. Dealbatorum.
5. Turris ubi aqua in Civitate artificiose deducitur.

6. Officina ubi pulvis tormentarius conficitur.
7. Curia.
8. Templum S. Spiritus.
9. Hospitale.
10. Domus Patrum Societatis IESV.
11. Templum vetustissimum à Lescone Pol. Rege conditum.

12. Prætorium.
13. Templum S. Stanislai.
14. Porta civitatis in arcem ducens.
15. Templum S. Adalberti.
16. Xenodochium seu Hospitale B. Lazari.
17. Pons civitatem et arcem diuidens.

18. Arx splendida et vere Regali apparatus.
19. Templum Ruthenicum.
20. Suburbium.
21. Stagnum spaciosum ac profundum piscium varietate.
22. Officina papijracea.

Constituczia Seymowa nego koronnego Lubelskie go roku panskiego 1569.

Zygmunt August z Bożej łaski Król Pol
ski wielki Książę Litewski. Ruski Pruski
mazowiecki &c pan y dziedzic.

Wszem wobec i każdemu osobna oznaczamy i wiadomo:
główny Isz gminac dobie przodkom, y z admiroscian w spierb
Stanow Koronnych, iako y samych potrzebie przegospolity. takie
porownisza a wzeszowi naszymi królewskimi, abyśmy w
miellnego księstwa Litewskiego, Skoronna Polysa przez trójcia
sa nasze i w spierb i nie stany tyje konstwo w gminia, y potum
przebie przegodzi nasze, talze yie banyie wimerdżona y o mo
zucou. Tu talicemu konzowi y spierbnowi przegodzi, iakoby
miga y mizym. ani die narudzac. ani nigdy rozrywac nie mogla
Dla go. wosli Constituczi naszye ten siec walny polniy
wzroku przegodzi zloziliemy i mioderzo inego zagadali, ie
wo os te same potrzeby a sprawy omiei, do go. sie stany w spierb
thi. tak Koronnie, iako i miellnego księstwa Litewskiego stany,
a te sprawy w spierb miedzy soba talze i miz miedzymi, co iwo
nalizalo wzeszowi. a zwierzchnosci naszye królewskie wosli
Przysilicow, Lystow y spisow. tak przegodzi naszye. iako y ieb
banyie tuozie y os nas ozym poprost wyseany y. bedzic y.
Atak iako potrzeba okazowala postanowili i spierbny i przysiega
miz spierbny laczny tak spierbny RAO iako y spierbny miz tak sami
zobowiazali iako i zate od ktorzye tu znowa zupelnia wosli stany.

SEJM LUBELSKI 1569 r.

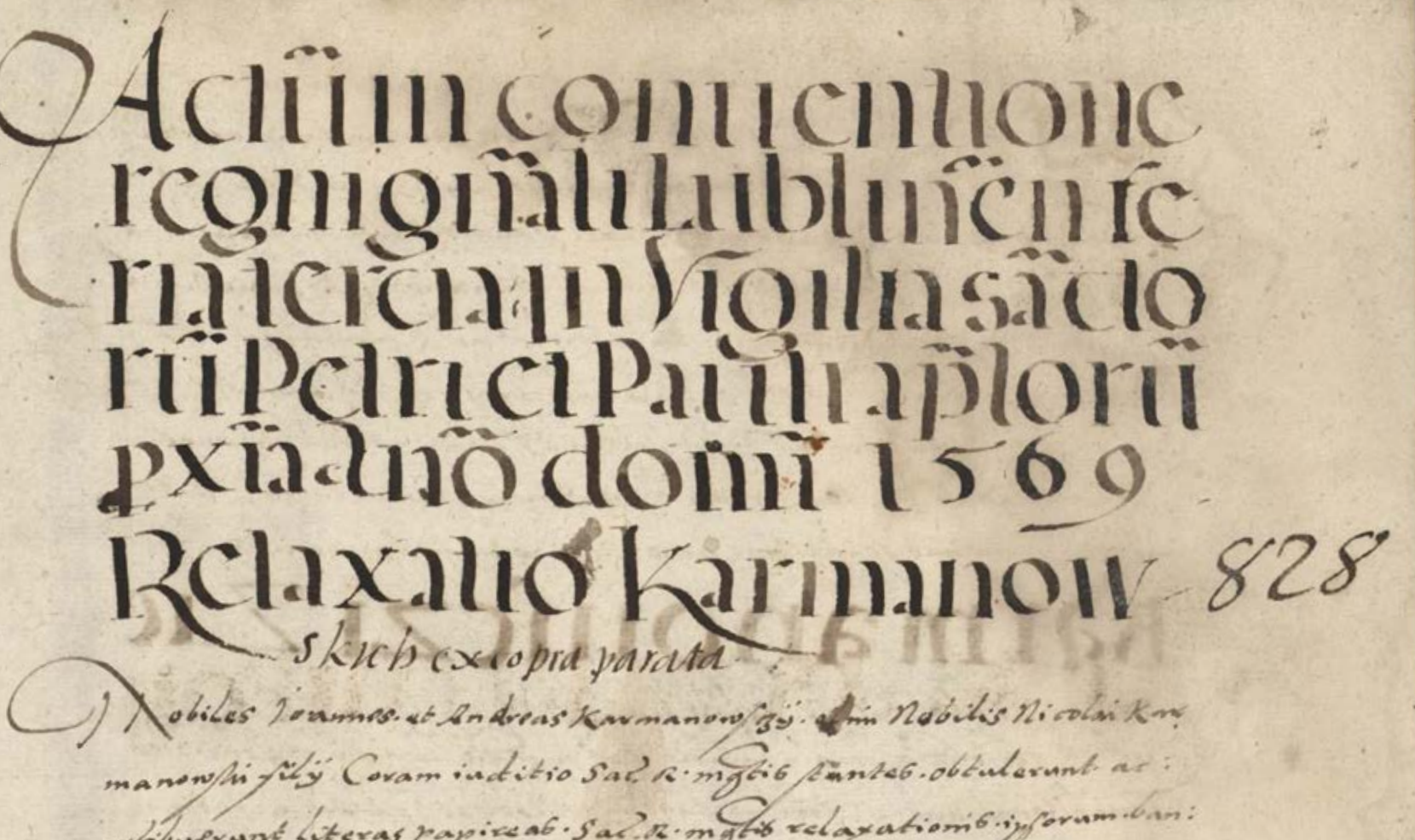
Do chwili wydania artykułów henrykowskich w 1573 r., w których m.in. uregulowano częstotliwość odbywania sejmów, były one zwoływane przez króla, przeważnie co roku, głównie do Piotrkowa jako miasta położonego w centralnej części Królestwa Polskiego. Sejm z 1569 r. został zwołany wedle tej zasady, ale do Lublina, znajdującego się na wschodnich rubieżach Korony, choć pierwotnie miejscem obrad miał być Parczew. Król Zygmunt August zwołał sejm lubelski na 22 XII 1568 r., jednak właściwe obrady ostatecznie rozpoczęły się 10 I 1569 r. i trwały do 12 VIII 1569 r. Marszałkiem sejmku lubelskiego został referendarz koronny i poseł z województwa poznańskiego Stanisław Sędziwój Czarnecki. Kilka tygodni przed rozpoczęciem zjazdu szlachta województwa lubelskiego zebrała się na sejmiku, wybrała posłów ziemskich i uchwaliła instrukcje sejmikowe, w których zawarto jej stanowisko wobec spraw stanowiących przedmiot obrad.

Sejm lubelski z 1569 r. był sejmem zwyczajnym (ordynaryjnym), nieodbiegającym od wcześniejszych jeśli chodzi o sposób obradowania i realizację podstawowych funkcji wynikających z obowiązujących praw i obyczaju. W izbie poselskiej zasiadli posłowie wybrani na sejmikach, w senacie – dawnej radzie królewskiej – dostojnicy kościoła rzymskokatolickiego i najwyżsi rangą urzędnicy dworu królewskiego oraz urzędnicy

ziemscy z województw i ziem koronnych. Posłowie podejmowali uchwały sejmowe jednomyślnie, senatorowie osobiście wypowiadali swoje zdanie w danej sprawie, na tej podstawie formułowano opinię generalną (konkluzja), do której przychylił się król.

Ostatecznym efektem obrad były tzw. konstytucje (uchwały) sejmowe, zawierające decyzje w sprawach przedstawionych przed sejmem przez panującego. Konstytucje te spisywała kancelaria królewska, która następnie rozsyłała je w wielu odpisach do sądów grodzkich w całym kraju. Treść konstytucji wpisywano do specjalnych ksiąg prowadzonych przez te sądy. Odpis konstytucji sejmku lubelskiego z 1569 r. zachował się m.in. w jednej z ksiąg grodzkich lubelskich. Wpisano ją pod datą 10 X 1569 r. Treść konstytucji zawiera tę grupę uchwał podjętych podczas obrad, które odnoszą się do spraw poboru podatków, bicia monety, terminów odbywania sądów w niektórych województwach Korony oraz do spraw wojskowych.

Wpis do księgi grodzkiej lubelskiej treści konstytucji sejmowej z 1569 r. (tzw. oblata), podobnie jak w innych grodach Królestwa Polskiego, wynikał nie tylko z nakazu królewskiego, ale miał także na celu poinformowanie braci szlacheckiej o uchwałach podjętych podczas obrad. Dostęp do ksiąg grodzkich lubelskich był bowiem dla miejscowej szlachty powszechny. Na podstawie takiego wpisu możliwa była ponadto weryfikacja realizacji postanowień instrukcji sejmikowej, którą na sejm otrzymali posłowie wybrani z województwa lubelskiego.

parlamentu. Z kart najstarszej księgi tego sądu dowiadujemy się o uroczystym rozpoczęciu jego roków, sędziach i asesorach oraz o kolejnych sprawach wywoływanych z wokandy. Złożyły się na nią setki spraw rozpatrywanych do sierpnia 1569 r. Sąd sejmowy działał stale, bez względu na wydarzenia polityczne rozgrywające się podczas obrad posłów i senatorów. Roków nie przerwał ani wyjazd panów litewskich z Lublina na początku marca 1569 r., ani zawarcie Unii Lubelskiej 28 VI i jej zaprzysiężenie 1 VII. W tym czasie, jak wskazuje jedna z ksiąg sądu sejmowego, również odbywały się posiedzenia sądu. Pełną działalność sądu sejmowego w 1569 r. odzwierciedlają wyjątkowe w skali całego kraju, trzy księgi protokołów rozpraw, przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie. Są one

doskonałym źródłem wiedzy o tej części zdarzeń towarzyszących obradom sejmowym, które pozostawały na marginesie wielkiej polityki państwowej rozstrzygającej się podczas wielomiesięcznych obrad stanów sejmujących.

Sąd sejmowy działający podczas sejmu lubelskiego w 1569 r. był jednym z ostatnich przed utworzeniem w 1578 r. Trybunału Koronnego w Lublinie. Jako instytucja nie zanikł wprawdzie do końca Rzeczypospolitej, jednak Trybunał, będąc sądem ostatniej instancji dla sądownictwa szlacheckiego, ujął nieco z jego kompetencji. Natomiast gdy w II połowie XVII i w XVIII w. sejmy coraz rzadziej dochodziły do skutku, zadanie rozpatrywania spraw najcięższych i najbardziej zawiłych coraz częściej realizowane było przez Trybunał Koronny.

SĄD SEJMOWY 1569 r.

Obrady izby poselskiej i senatorów Rzeczypospolitej, ucieranie stanowisk w sprawach budzących wśród posłów największe kontrowersje, dążenie do konsensusu, ale także niesnaski pomiędzy Koroniarzami a Litwinami, to główny nurt wydarzeń podczas sejmu lubelskiego w 1569 r. Równolegle do nich trwały sesje sądu sejmowego, powoływanego na mocy prerogatyw posiadanych przez króla i sejm do rozstrzygania na jego forum spraw specjalnej kategorii. Jako instytucja, sąd sejmowy od dziesięcioleci towarzyszył każdemu zjazdowi, stanowiąc jednocześnie jedną z instancji w strukturze sądownictwa przedrozbiorowej Rzeczypospolitej.

Sąd sejmowy wywodził się z sądu królewskiego (nadwornego), mającego średniowieczną metrykę i zbierał się tylko na czas trwania sejmu. Sądził pod przewodnictwem króla, ale do Unii Lubelskiej sesje prowadził marszałek wielki koronny. Asesorami (sędziami) w sądzie sejmowym byli senatorowie. Do sądu sejmowego należały sprawy najcięższej wagi. Między innymi o obrazę majestatu, zdradę stanu, nadużycia skarbwe wyższych urzędników, gwałty na sejmach, czy zbrodnie popełnione przez szlachcica, grożące karą śmierci.

Sąd sejmowy podczas sejmu lubelskiego rozpoczął swoją działalność 3 I 1569 r., czyli jeszcze przed pierwszym posiedzeniem

TRUDNA DROGA DO UNII

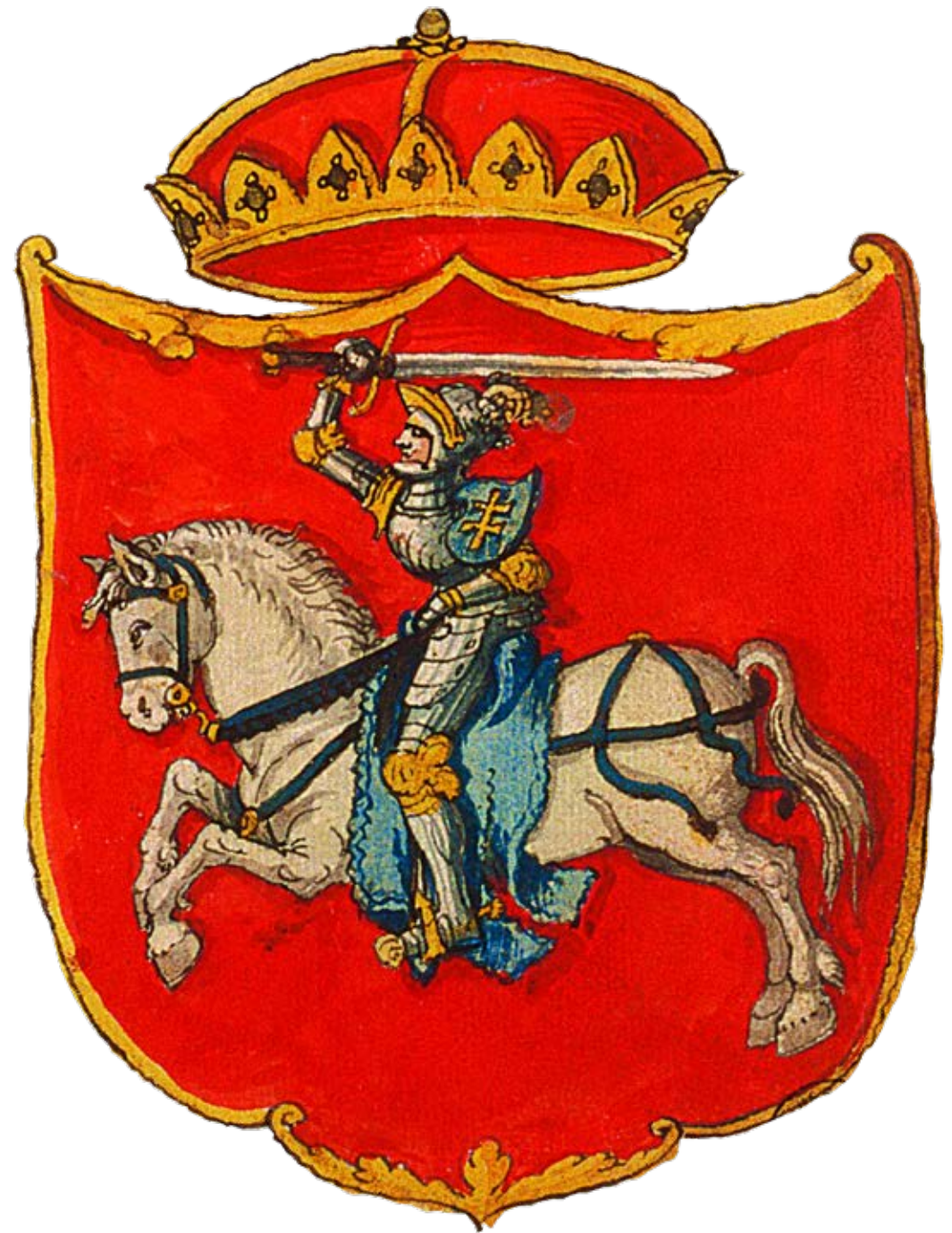
Od czasu zawarcia unii w Krewie w 1385 r. stosunki polsko-litewskie układały się raz lepiej, raz gorzej, z zagrożeniem zerwania związku obydwu państw włącznie. Unia Lubelska również była kompromisem niełatwym, w którym nad partykularyzmami górę wzięły ostatecznie wspólne, chociaż niejednokrotnie tymczasowe cele.

Zasadniczym powodem zwołania sejmiku lubelskiego było zakończenie prac nad nową unią, podjętych na sejmie piotrkowskim w 1567 r. Inne sprawy miały być rozpatrzone w dalszej kolejności. Nowa unia miała być odmienna w charakterze od wcześniej uchwalonych, zacieśniająca związek pomiędzy Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim i, poza nielicznymi wyjątkami, łącząca obydwa państwa pod względem ustrojowym, organizacyjnym oraz prawnym w jednolity organizm polityczny. Koncepcje strony polskiej co do kształtu unii nie od razu spotkały się z aprobatą panów litewskich, czujących zagrożenie własnej pozycji, która opierała się na możliwości rozgrywania własnych interesów poprzez zgodę na wybór Wielkiego Księcia Litewskiego. Ich wyjazd z Lublina 1 III 1569 r. był najbardziej znanym objawem politycznego kryzysu pomiędzy Litwinami a Koroniarzami podczas obrad sejmowych. Król oraz strona polska realizując własne zamierzenia, wykorzystwała nieobecność bojarów litewskich, choć groziło to zerwaniem sejmiku. Dnia 5 III 1569 r. Zygmunt August wystawił dokument, na mocy którego na

wieczne czasy do Korony Polskiej zostało przyłączone Podlasie. Był to element polityki polskiej zmierzającej w dalszej kolejności do objęcia granicami Królestwa ziem sąsiadujących z Polską od południowego wschodu, będących obiektem zainteresowania panów i szlachty polskiej m.in. ze względu na ich charakter gospodarczy. W rezultacie 26 V 1569 r. król włączył do Korony Ziemię Wołyńską, a 5 VI 1569 r. Księstwo Kijowskie. Prowadzona w ten sposób polityka faktów dokonanych spowodowała, że na początku czerwca 1569 r. panowie litewscy powrócili do Lublina i podjęli rozmowy nad unią. Zakończyły się one jej uchwaleniem 28 VI 1569 r.

W wyniku decyzji podjętych podczas obrad sejmiku lubelskiego w I połowie 1569 r. ukształtowało się terytorium Rzeczypospolitej, która po sukcesach militarnych z II połowy XVI w. powiększyła swój obszar m.in. o ziemie smoleńską i czernihowską. Nabytki terytorialne, zarówno te, które zostały usankcjonowane przez sejm, jak też wywalczone orężem, zaangażowały Rzeczpospolitą w konflikty ze Szwecją, Rosją i Turcją, co od II połowy XVII w. skutkowało stopniową utratą posiadanych terytoriów.

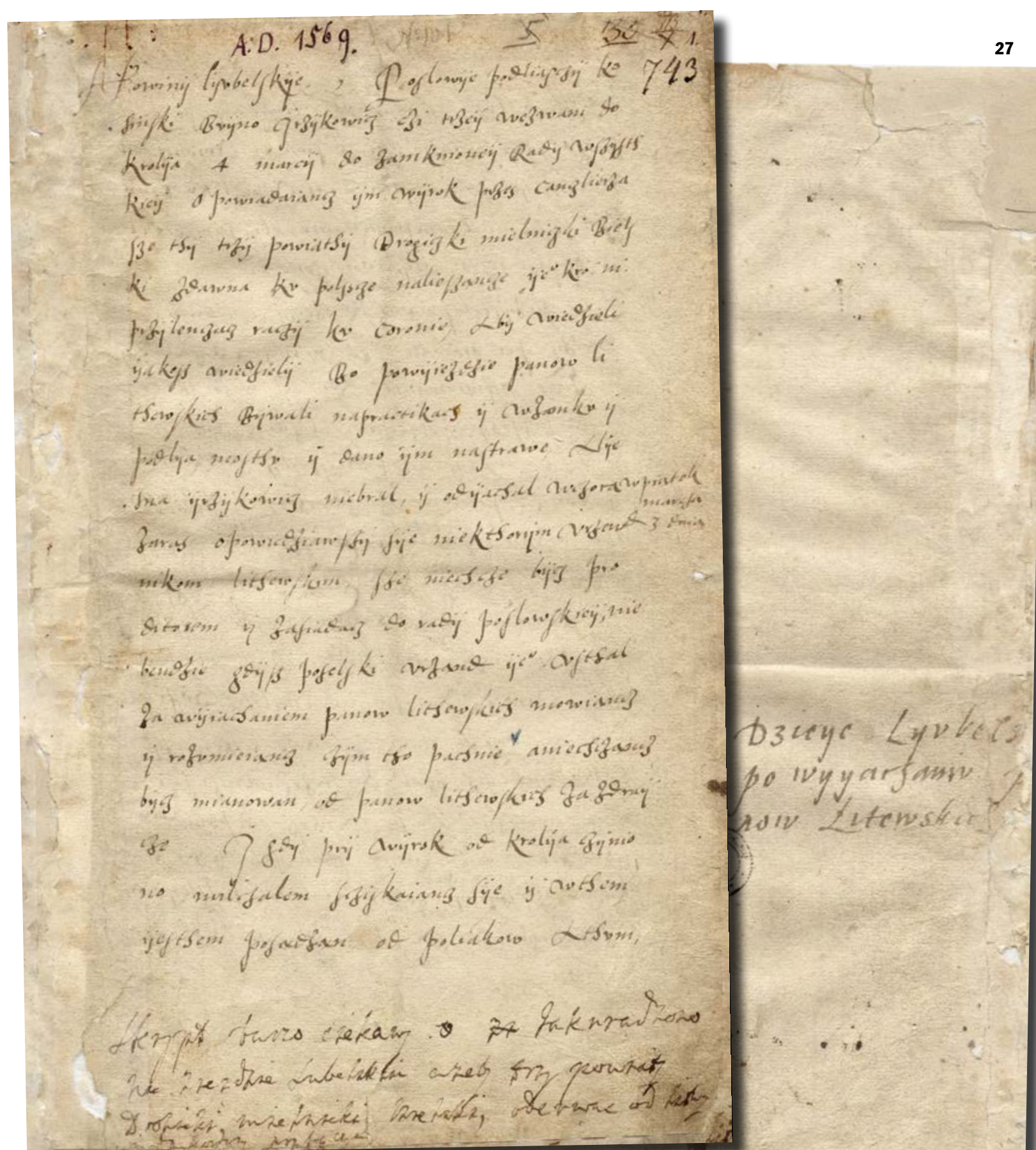

„NOWINY LUBELSKIE”

W nocy z 28 II na 1 III 1569 r. część litewskich posłów opuściła Lublin bez pożegnania króla. Wojewoda kijowski Konstanty Wasyl Ostrogski, podskarbi ziemski Wawrzyniec Wojna, Michał Haraburda oraz kilku posłów podlaskich postanowiło pozostać. Korzystając z osłabienia opozycji litewskiej Zygmunt August, przy aprobacie obradującego nadal sejmku polskiego, 5 III przyłączył do Korony tereny Podlasia. Decyzja o inkorporacji była próbą wywarcia presji na Litwinach, aby wrócili do Lublina na dalsze rozmowy o Unii. Na tych wydarzeniach skupia się autor zachowanej relacji przechowywanej w Archiwum Państwowym w Lublinie. Nosi ona tytuł „Nowiny Lubelskie” i chociaż obejmuje tylko trzy dni obrad sejmowych (4-6 marca), dostarcza sporo informacji o krytycznym momencie dla całego zjazdu. „Nowiny Lubelskie” spisane zostały dla panów litewskich, którzy opuścili Lublin, jednak chcieli mieć bieżące informacje o tym, co dzieje się na sejmie i w otoczeniu króla. W ich świetle widać, że opozycja przeciw Unii była silna, jednakże szlachta podlaska szybciej niż magnaci litewscy uległa wpływom koronnym. O posłach podlaskich Kasprze Irzykowiczu, Adamie Kosińskim i Mikołaju Bujno autor „Nowin” pisze z przekąsem, że wcześniej „bywali na praktykach i w zamku i podłe mostu i dano im

na strawę”. Wyłom w szeregach zwartej dotąd opozycji litewskiej wywołał reakcję jej przywódców. Książę Konstanty Wasyl Ostrogski miał powiedzieć: „Żal się Boże, iż mnie do karczemników, łotrów Kosińskiego i Bujna przyrównano, ja w tej klubie być nie chcę i da Bóg nie będę do gardła...”, po czym opuścił Lublin. Równocześnie rozprowadzane były pogłoski o karze dla tych, którzy nie „zaprzysięgną” Koronie. Z „Nowin” dowiadujemy się, że niektórzy Litwini prosili króla, żeby zrezygnował z planów unijnych i „aby miał miłościwy wzgląd, a nie dopuszczał ginąć, a jeszcze się z tem nie kwapił i na dalszy sejm odłożył”. W sprawie inkorporacji Podlasia i Wołynia podkanclerzy litewski Ostafi Wołłowicz oraz podskarbi Wawrzyniec Wojna, jeden po drugim, „z płaczem prośby czynili, aby król nie dopuścił panom koronnym czuwać tej szlachetny sukienki sumienia i umniejszać i owszem, zabrane odzyskiwać [...] niechże tak marnie nie tracim tych ziem szlachetnych [...] a niechby się jeszcze panowie rady WXL zjechali i pogadali z sobą około tego”. Król przeżywał wówczas chwile rozterki: „cóż mam czynić jeszcze gładko, ale Bóg wie, że podobno już dźwignąć nie zmożę, jeśli Pan Bóg sam nie naprawi, co się skaziło...”.

AKT UNII LUBELSKIEJ Z 1 VII 1569 r.

Unia Lubelska, zaprzysiężona 1 VII 1569 r., zwińczyła trwający niespełna 200 lat polityczny związek dwóch państw: Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, otwierając jednocześnie jego nowy rozdział, zakończony rozbiorami Rzeczypospolitej w ostatniej ćwierci XVIII w. Zasadnicza zmiana jaka dokonała się na sejmie lubelskim polegała na stworzeniu jednego i jednolitego państwa – Rzeczypospolitej – złożonego z dwóch członów: Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. W dokumencie Unii Lubelskiej wyrażono to słowami: „Iż już Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie

jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna, ale jedna spólna Rzeczpospolita, która się ze dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła”. Unię personalną w Krewie z 1385 r., opierającą związek obydwu krajów na wspólnocie interesów politycznych i uznawaniu zwierzchnictwa króla Polski nad Wielkim Księciem Litewskim, zastąpiła zatem unia realna, tworząca nowy byt polityczny. Na mocy postanowień sejmu lubelskiego z 1569 r. Polska i Wielkie Księstwo Litewskie miały mieć wspólnego władcę noszącego tytuł króla Polski (Rex Poloniae) i Wielkiego Księcia Litewskiego (Magnus Dux Lithuaniae). Obydwie

godności miały być dziedziczne. Łącząc i ujednolicając ustrojowo, politycznie i gospodarczo różniące się dotąd w wielu zasadach kraje, wprowadzono m.in. wspólny Sejm i Senat, zarządzono prowadzenie wspólnej polityki zagranicznej, poza pewnymi wyjątkami rozciągnięto prawo polskie na ziemie litewskie, szlachta i panowie litewscy otrzymali pełnię przywilejów, które miała szlachta polska, zarządzono wprowadzenie wspólnego skarbu, monety i armii. Towarzyszyła temu wcześniej przeprowadzona inkorporacja Podlasia i ziem ukraińskich.

Dokument Unii Lubelskiej z 1 VII 1569 r., wystawiony dla strony litewskiej przez Zygmunta Augusta i sygnowany przez posłów polskich, nie zachował się. Egzemplarz litewski, spisany w Lublinie dla Koroniarzy, przechowywany jest obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie z racji jego państwowego charakteru i powstania w kan-

celarii królewskiej. Dokument ten został spisany w języku polskim na karcie pergaminowej o wymiarach 72 × 45 + 10 cm. Otwiera go zdobiony u dołu floraturą inicjał, litera „W”, rozpoczynająca inwokację, czyli uroczyste wezwanie do Boga. Inwokację oraz pierwszy wyraz treści właściwej dokumentu wyróżniają wielkimi literami (majuskułą) zdobionymi na złoto. Najbardziej charakterystycznym elementem dyplomu jest 78 pieczęci posłów i senatorów Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy wyrazili poparcie dla Unii. Pieczęcie te, wyciśnięte w czerwonym i czarnym wosku wylanym do zabezpieczających je miseczek, zostały przywieszane na barwionych sznurkach do dolnej części dokumentu wzmocnionego tzw. pliką (zakładką).

W 2017 r. akt Unii Lubelskiej został wpisany na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO „Pamięć Świata”.

AKT POTWIERDZENIA UNII LUBELSKIEJ Z 4 VII 1569 r.

Na przełomie czerwca i lipca 1569 r. wydarzenia, które miały miejsce podczas obrad sejmowych toczących się w Lublinie skutkowały porozumieniem posłów i senatorów polskich i litewskich oraz zawarciem Unii. Zasadniczy cel zwołania sejmiku został osiągnięty, a król Zygmunt August stał się dzięki temu władcą rozległego państwa, mogącego konkurować z największymi wówczas potęgami europejskimi. Z racji posiadanej korony, udziału w obradach w roli osobnego stanu sejmującego oraz w związku z wieloletnią tradycją potwierdzania postanowień zawartych w kolejnych umowach polsko-litewskich, również tym razem król unię zatwierdził. Wystawiając w tej sprawie pod datą 4 VII 1569 r. specjalny dokument, Zygmunt August uznał nową unię za zwieńczenie wcześniej uchwalonych, za objaw jedności obydwu państw – Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego – oraz braterstwa dwóch nierozłącznych już Narodów. Następnie król potwierdził

wszystkie prawa i przywileje, które szlachta polska i litewska otrzymały od jego poprzedników.

Zasadniczą część treści dokumentu z 4 VII stanowi przysięga królewska, którą Zygmunt August zobowiązał siebie i swoich następców do przestrzegania postanowień Unii wymienionych w dyplomach z 1 VII 1569 r.

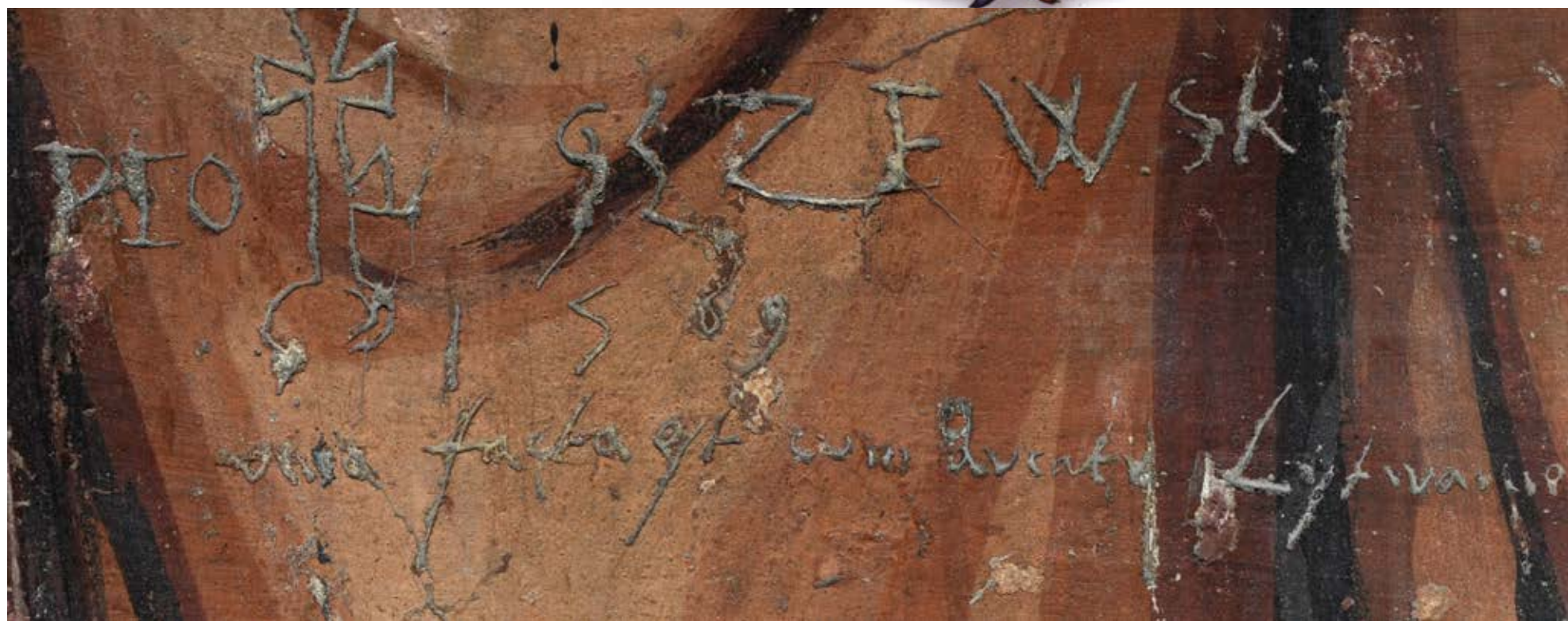

UNIA FACTA EST

Wkrótce po uchwaleniu unii nastąpiły zdarzenia, które umocniły świeżo zawarty związek polityczny pomiędzy Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim. Zygmunt August zaprzysiął go na krucyfiksie w kościele Dominikanów lubelskich, zatwierdził specjalnie wystawionym w tej sprawie dokumentem, a za jego przykładem przysięgali też posłowie, co odnotowują księgi kancelarii królewskiej.

W lipcu 1569 r. sejm lubelski kontynuował obrady. Jego następnym zadaniem było podjęcie decyzji w sprawach przedstawionych sejmikom przez króla w instrukcjach z 1568 r. Debatowano więc dalej, czemu towarzyszyły kolejne doniosłe wydarzenia. W połowie lipca do Lublina przybył książę pruski Albrecht II Fryderyk Hohenzollern, który 19. dnia tego miesiąca, w obliczu nowych okoliczności politycznych, złożył Zygmuntowi Augustowi hołd lenny z Prus, zgodnie z obowiązkiem nałożonym na książąt pruskich mocą pokoju toruńskiego z 1466 r. Wydarzenie to opisał Jan Kochanowski w swoim wierszu *Proporzec albo Hołd Pruski*. Uroczystość odbyła się w miejscu, gdzie według przekazów stacjonowali podczas sejmu Litwini (dzisiejszy pl. Litewski), w obecności posłów, senatorów, szlachty polskiej i litewskiej oraz licznie zebranych mieszczan lubelskich. Wydarzenie stylizowane było według Kochanowskiego na hołd pruski z 1525 r., a jego kulminacyjnym momentem było złożenie przez Albrechta II przysięgi lennej Zygmuntowi Augustowi.

„Unia facta est cum Ducatus Lytwaniae” – Stała się unia z Księstwem Litewskim – taki napis wyrzył na jednej ze ścian kaplicy Świętej Trójcy na zamku lubelskim Piotr Jeżewski h. Prus, uczestnik wydarzeń z pierwszych dni lipca 1569 r. Obrady sejmu lubelskiego zakończyły się 12 VIII 1569 r. Wydarzenia, które miały miejsce w trakcie jego trwania spowodowały, że określenie „sejm lubelski” kojarzy się jednoznacznie. Niewątpliwą sprawą jest także i to, że postanowienia zapadłe w 1569 r. na sejmie w Lublinie, każą go traktować jako jeden z najważniejszych w dziejach parlamentaryzmu I Rzeczypospolitej.

RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW

Rzeczpospolita Obojga Narodów, powstała w wyniku postanowień Unii Lubelskiej z 1569 r., stała się bytem politycznym, którego funkcjonowanie zostało oparte na kilku podstawowych filarach. Współistnieniu w granicach jednego państwa Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, posiadaniu wspólnego władcy, równości – przynajmniej deklarowanej – narodu szlacheckiego obydwu krajów wobec siebie i obowiązującego prawa oraz nienaruszalności nadanych szlachcie przywilejów stanowych.

Trzon terytorialnego kształtu Rzeczypospolitej wyznaczyły i wyznaczały do rozbiorów ziemie koronne i litewskie. Nabytki będące wynikiem zwycięskich wojen prowadzonych przez Rzeczpospolitą w II połowie XVI i I połowie XVII w. (Inflanty, Smoleńszczyzna, ziemia czernichowska) pozostały przy niej jedynie czasowo. Dotyczy to w pewnej mierze także ziem ukraińskich inkorporowanych w 1569 r., narażonych na ataki ościennej Moskwy i Turcji.

Charakter zunifikowanej Rzeczypospolitej znalazł swoje odzwierciedlenie w symbolice państwowej i tytulaturze władców. Stanowiły ją nieformalnie usankcjonowane barwy biała i czerwona, herb państwa o czterech polach z Orłem Białym i Pogonią, a w okresie królów elekcyjnych z dodatkowym przedstawieniem herbu własnego władcy. Interesującym motywem w heraldyce były także przedstawienia herbu państwowego w otoczeniu herbów województw i ziem Rzeczypospolitej. Ten typ ikonografii był szczególnie często wykorzystywany na pieczęciach królewskich.

Skupienie godności królewskiej i wielkksiążęcej w rękach jednego władcy na mocy

postanowień Unii Lubelskiej, znalazło odzwierciedlenie w jego oficjalnej tytulaturze: Król Polski i Wielki Książę Litewski (Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae), pojawiające się np. w intytlacjach wystawianych dokumentów. Wprawdzie przed rokiem 1569. zdarzały się przypadki dzierżenia obydwu godności przez Jagiellonów (np. Aleksander Jagiellończyk), ale wynikały one z bieżącej sytuacji politycznej lub układów w obrębie dynastii. W 1569 r. prawnie usankcjonowano dziedziczość obydwu tytułów oraz ich nierozdzielność wynikającą z zasady, że każdy Król Polski był jednocześnie Wielkim Księciem Litewskim.

Rzeczpospolita Obojga Narodów określała rolę, jaką szlachta polska i litewska, bo do niej odnosiło się pojęcie narodu, od dawna odgrywały w połączonych unię państwach. Rzeczpospolita była jednak krajem wieloetnicznym i wielowyznaniowym. Spoiwem łączącym tę różnorodność była budowana w XVI w. tolerancja religijna (konfederacja warszawska 1573 r.) oraz zasady ustrojowe, które stworzyły tzw. demokrację szlachecką (m.in. artykuły henrykowskie i pacta conventa).

Model państwa polsko-litewskiego stworzony przez Unię Lubelską zaczął przeżywać kryzys w II połowie XVII w. Kolejne stulecie stało pod znakiem stopniowego upadku Rzeczypospolitej, zakończonego rozbiorami Polski.

MIEJSCA UNII LUBELSKIEJ

Zamek lubelski był świadkiem niejednego ważnego wydarzenia historycznego. W 1386 r. na zamku w Lublinie sejm walny powołał litewskiego księcia Jagiełłę na króla Polski. 183 lata później zamek gościł Zygmunta Augusta i uczestników sejmu, którego najdonioślejszym aktem stało się zawarcie unii między Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim. Zabudowa wzgórza zamkowego w Lublinie rozpoczęła się od wzniesienia romańskiego donżonu w XIII w. Inwentarz starostwa lubelskiego z 1564 r. nazywa go wieżą „dobrego murowania”, górującą nad dziedzińcem. Wówczas pełniła już funkcję więzienia dla szlachty oraz miejsca przetrzymywania rabusiów. Ten sam inwentarz podaje, że zamek był umocniony (wałem lub murem) i wjeżdżało się do niego przez drewniany most. Warownia była dwukondygnacyjna, tylko część wzniesiona nad bramą wejściową posiadała trzy kondygnacje. Na obrady sejmu 1569 r. posłowie udawali się do tzw. dolnej izby zamkowej. Kiedy poruszano sprawy wymagające konsultacji, wysyłano delegację „na górę”. W tej reprezentacyjnej sali na piętrze król m.in. przyjmował poselstwa (w roku 1569 moskiewskie, księcia pruskiego i tureckie). Narady posłów odbywały się również w kaplicy zamkowej pw. Świętej Trójcy. Pierwsze wzmianki o kościele na wzgórzu zamkowym pochodzą z XIV w., jednak jego wyjątkowość polega nie tylko na gotyckiej metryce. Z inicjatywy Władysława Jagiełły całe wnętrze kaplicy zostało pokryte malowidłami bizantyjsko-ruskimi, które świadczą o wpływach

wschodniego chrześcijaństwa. Dnia 29 VI 1569 r, po tym jak sejm ostatecznie ustalił treść aktu unii Korony z Litwą, w kaplicy Świętej Trójcy odbyła się uroczysta Msza Święta z udziałem króla.

Nabożeństwo dziękczynne odprawione 1 VII, tuż po uchwaleniu aktu unii, odbyło się natomiast w kościele ojców Dominikanów, usytuowanym na wzgórzu zwanym obecnie staromiejskim. Zakonnicy po przybyciu do Lublina w 1260 r. wzniesli tam świątynię pw. Świętego Krzyża. Drewnianą zapewne budowlę w kolejnym stuleciu zastąpił kościół gotycki, trzynawowy, wyposażony w organy i wysokie okna. Niestety pożar, który wybuchł w Lublinie w 1575 r., nie oszczędził dominikanów. Zniszczeniu uległa bryła oraz wnętrze świątyni. Z opisu pożogi pozostawionego przez poetę Sebastiana Fabiana Klonowica dowiadujemy się, że lubelski kościół pw. św. Stanisława należał do okazalszych i odznaczał się ciekawymi walorami architektonicznymi oraz artystycznymi (kunsztowne wykończenie sklepienia, liczne malowidła, złożone ołtarze). 1 VII 1569 r., jak podaje diariusz sejmu lubelskiego, „po odprawie przysięg Król Jego Mość wstał ze stołka i siedł prosto do konia, bo mu dżierzono koni [w] pogotowiu. W tenże czas, gdy jechał do kościoła był wielki deszcz niezmierny. I jechali do kościoła do miasta, św. Stanisława [...]. Tam Panu Bogu Swemu w Trójcy Jedynemu, z wielkim nabożeństwem, płaczem dziękował, chwałę dawał, Te Deum laudamus śpiewać i kazał i sam śpiewał. Odprawiwszy nabożeństwo, jechał na zamek”.

ZARĘCZENIE WZAJEMNE OBOJGA NARODÓW

Nie ulega wątpliwości, że po dwustuletniej próbie stosowania w praktyce rozwiązań wprowadzonych w 1569 r., pewne zasady ustrojowe straciły na aktualności w ostatnim ćwierćwieczu XVIII stulecia. Zmienić je mogła Konstytucja 3 maja, jako najważniejszy dokument uchwalony na Sejmie Wielkim (1788-1792). W tekście ustawy zasadniczej nie znajdziemy jednak słów: Korona, Litwa czy Rzeczpospolita Obojga Narodów – w rozumieniu związków dwóch państw, ale Ojczyzna lub Polska. Sugerowałoby to, że dążenie do scentralizowania i ujednolicenia władzy wykonawczej zwyciężyło nad systemem obowiązującym poczynawszy od 1569 r. Jednak publicyści okresu Sejmu Wielkiego wprost nie nawoływali wcale do zerwania z porządkiem unijnym, więcej, potrzebę centralizacji władzy wykonawczej przedstawiali jako rozwinięcie realizacji zasad zawartych w akcie Unii. Do tych samych zapisów odwoływała się szlachta litewska, lecz po to, by bronić rozwiązań gwarantujących Wielkiemu Księstwu zachowanie dotychczasowych odrębności.

W sytuacji gdy nowo uchwalona Konstytucja nie precyzowała relacji między Koroną i Litwą, reprezentanci tej ostatniej zaangażowali się w prace nad redakcją ustaw szczegółowych. W rezultacie 20 X 1792 r. Sejm uchwalił Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów, akt, który wprowadził równouprawnienie prowincji litewskiej w organach centralnych Rzeczypospolitej. Preambuła dokumentu podkreśliła dualistyczny charakter państwa, a dalsze punk-

ty zwięźle ujęły zasady wspólnego zarządu nad wojskiem i skarbem. Poza równą liczbą przedstawicieli koronnych i litewskich w Komisjach Obojga Narodów, Zaręczenie gwarantowało Wielkiemu Księstwu Litewskiemu taką samą liczbę ministrów i urzędników narodowych, jaka była w Koronie, rzecz jasna z tymi samymi uprawnieniami oraz tytułami.

Wypracowanie kolejnego polsko-litewskiego modelu ustrojowego i tym razem wiązało się z ustępstwami poczynionymi przez obie strony. W przypadku Konstytucji 3 maja Litwini poświęcili swoje interesy, kierując się dobrem całej Rzeczypospolitej; aby mogło dojść do uzgodnienia tekstu Zaręczenia, warunki konsensusu musieli zaakceptować Koroniarze. Warto podkreślić, że dokumentowi temu nadano szczególną formę ustawy zasadniczej, zrównując go z aktem Unii Lubelskiej „i uznając za artykuł paktów konwencji zaprzysięganych przez monarchów przy wstąpieniu na tron”. Pomyślanonaweto emisji okolicznościowego medalu. Treść w jego otoku brzmiała: „Za Stanisława Augusta zakończona najściślej unia, ustanowiona początkowo za Zygmunta Augusta”.

Blł. de 22 Sbnis 1791.

Zaręczenie wzajemne Obojga Narodów

Nu wieczny pamięci sprawy niżej opisanej My Stanisław
z Bożej Łaski y Woli Narodu Krol Polski Wielki Naxe
Pruski, Mazowiecki, Łódzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Po-
łanski, Smoleński, Siewierski y Czernihowski: za zgodą Pan-
stwa Duchownych iako y Świeckich, oraz Dostawo Litoskich Korony
Wielkiego Księstwa Litewskiego, bacząc ustawicznie na powinności
wspólnej Dycyzynie swej, Rzeczypospolitej Polskiej, której wszyscy
przytek prospolity, a naywięcej umocnienie od niebezpieczeństwa
brznego iak zewnętrznego, opatrzyć powinniśmy; mając przytym p-
chwalębnym, a obojemu Narodowi bardzo nalexny związek y społe-
ctwui przez Brzódki Nasze po tyloraznie na wieczne czasy za
Obydwój Narodów tak Korony Polskiej, iako y Wielkiego K-
zewoleniem uczynione, y dotąd użyteczności, a stateczności, oboje-
zane; Stanowimy, iż iako jedna powszechna y nieoddzielna U-
rządem Państwu Naszemu, Koronie Polskiej y Wielkiemu
m. Turcja namu tak tymże jednym rządem, y Wojsko Nasze

TRADYCJE UNII LUBELSKIEJ W OKRESIE ZABORÓW

Utrata państwowości polskiej i okres zaborów w XIX w. stawiały pytania o dalsze funkcjonowanie związku politycznego łączącego Polskę z Litwą oraz o kształt Unii pomiędzy państwami. Trudność w odpowiedzi na nie polegała w pierwszym rzędzie na konieczności realizacji zadania restytuowania państwa Polskiego, szczególnie w II połowie XIX w., a dopiero później na refleksji nad jego urządzeniem wewnętrznym. Akt o Zaręczeniu Wzajemnym Obojga Narodów z 1792 r. wskazywał na możliwy rozwój dalszej sytuacji w tej sprawie.

Okres napoleoński w Europie i perspektywa utworzenia namiastki państwa polskiego sprzyjały podtrzymaniu tradycji unijnej. W 1812 r. przygotowując wojnę z Rosją, Napoleon deklarował odbudowę Królestwa Polskiego w unii z Litwą, jednak jego klęska militarna pogrzebała te plany. W kolejnych dziesięcioleciach idea Unii znalazła swoje odzwierciedlenie w stanowisku traktowania Polski i Litwy, jako państw nierozłącznych, co wsparte było jednoznacznie symboliką ten związek podkreślającą. Szczególnym momentem prezentacji tych poglądów i symboli były zrywy niepodległościowe Polaków. W 1831 r., podczas trwania powstania listopadowego, Sejm i Senat Królestwa Polskiego podjęły uchwałę o Kokardzie Narodowej, jako znaku wspólnym dla wszystkich Polaków. Postanowiono, że będą ją stanowić „kolory herbu Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym”. Po upadku powstania władze rosyjskie nakazały noszenie kokard o barwach Cesarstwa, będących barwami dynastycznymi, tj. czarno-żółto-białej.

Podczas powstania styczniowego do głosu doszły polityczne plany wskrzeszenia Rzeczypospolitej z ziem przedrozbiorowych, co wymagało pozyskania do walki z zaborcą rosyjskim jak najszerzych rzesz społeczeństwa. Aby zrealizować ten cel władze powstańcze odwoływały się do poczucia wspólnoty nie tylko Polaków i Litwinów, ale także mieszkańców ziem ruskich dawnej Rzeczypospolitej. W Manifestie Narodowym Tymczasowego Rządu Narodowego z 22 I 1863 r. znalazły się słowa, które wzywając do walki o wolność, mówiły o wspólnym jej prowadzeniu przez narody Polski, Litwy i Rusi (Ukrainy), pod świętym sztandarem Orła, Pogoni i Archanioła, która to postać była powszechnie prezentowana w ikonografii powstania i czasów po nim następujących. Trzy godła połączone w jednym herbie państwowym stały się symbolem państwa zuniifikowanego, składającego się z trzech członów. Idea Unii realizowała się także w rozszerzeniu powstania na ziemie litewskie i ruskie oraz we wspólnej walce, aż do jego upadku.

Sześciodziesięcioletni okres dzielący upadek powstania styczniowego od wybuchu I wojny światowej przyniósł osłabienie dążeń unifikacyjnych. W przededniu wybuchu Wielkiej Wojny główni polscy przywódcy polityczni myśleli raczej o tym, jak wywalczyć określony poziom niezależności w systemie politycznym państwa zaborczego, niż o pełnej odrębności. Rozstrzygnięcia będące wynikiem I wojny światowej na tyle zmieniły mapę polityczną Europy, że ani koncepcje restauracji Rzeczypospolitej w granicach przedrozbiorowych, ani powstania federacji państw będących jej częściami składowymi, nie mogły zostać zrealizowane.

PAMIĘĆ UNII LUBELSKIEJ

Świadomość wagi wydarzeń, które ostatecznie doprowadziły do unii realnej między Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim, towarzyszyła kolejnym pokoleniom, bez względu zmieniające się realia polityczne. Pierwsza inicjatywa upamiętnienia aktu z 1 VII 1569 r. urzeczywistniła się jeszcze za życia króla Zygmunta Augusta. W miejscu, gdzie obozowała szlachta litewska (dzisiejszy plac Litewski), wzniesiono pomnik Unii Lubelskiej. Obelisk z kamienia i cegły miał niszę z dwoma kamiennymi posągami, przedstawiającymi króla Władysława Jagiełłę i królową Jadwigę.

Interesującym świadectwem pamięci o Unii Lubelskiej jest sporządzony w I połowie XIX w. odpis konstytucji sejmiku lubelskiego 1569 r. Nie znamy autora kopii, która początkowo znajdowała się w zbiorach Muzeum Ziemi Lubelskiej w Nałęczowie, a obecnie jest przechowywana w lubelskim archiwum. Konstytucja sejmowa musiała zatem przedstawiać wartość dla kogoś, kto być może pamiętał jeszcze czasy I Rzeczypospolitej.

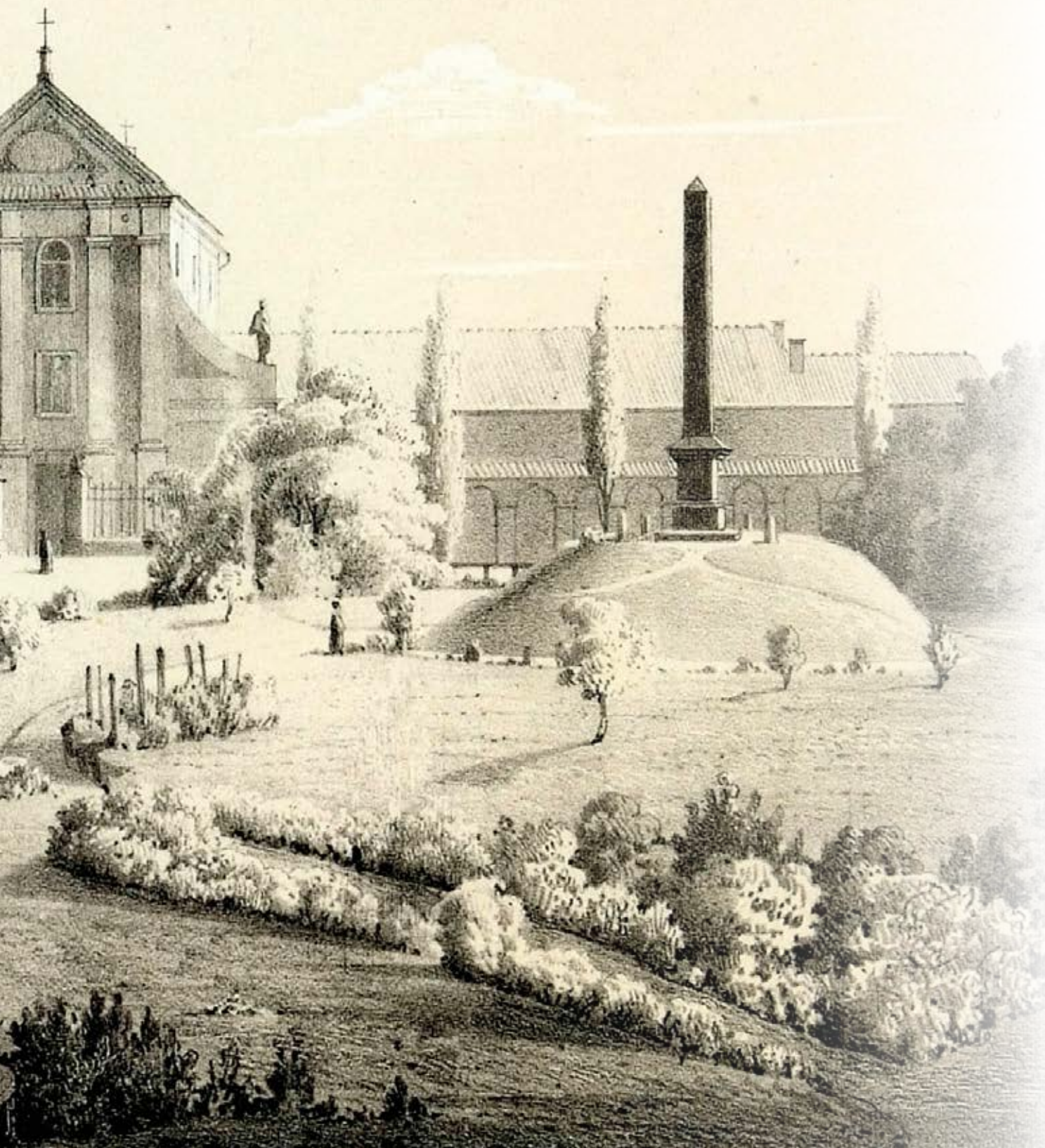
Jedną z form uczczenia kolejnych rocznic rzonego aktu były medale pamiątkowe. Prezentujemy obiekty związane z 300. rocznicą zawarcia unii realnej między Koroną i Litwą, której uroczyste obchody odbyły się we Lwowie. Tam też w 1869 r. wzniesiono Kopiec Unii Lubelskiej. Wybite wówczas medale nawiązywały swoją symboliką

do genezy związku Polski i Litwy (wizerunki Władysława Jagiełły i Jadwigi), przesłania ideowego Unii (złączone w braterskim uścisku dłonie postaci reprezentujących Koronę i Litwę) oraz projektu współistnienia już nie dwóch, a trzech narodów w jednym państwie (herb trójdzielny Rzeczypospolitej). Napisy w otokach medali głoszą: WOLNI Z WOLNEMI, RÓWNI Z RÓWNEMI. Sposobność do wybicia pamiątkowego krążka dało również odnowienie pomnika Unii Lubelskiej na Placu Litewskim w 1984 r. Na awersie medalu znajdziemy powtórzenie połączanego plafonu z pomnika, na rewersie zaś profil postaci króla Zygmunta Augusta z dokumentem w dłoni.

O Unii Lubelskiej wciąż sporo pisze się i mówi nie tylko przy okazji okrągłych rocznic. Huczne obchody rocznicy uchwalenia Unii odbyły się w Lublinie w 2009 r. Były zarówno okazją do ponownego odkrycia kilku kart wspólnej polsko-litewskiej historii, jak i do zaprezentowania się środowisk kultywujących pamięć o dziedzictwie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. O wydarzeniach kulturalnych tamtych obchodów przypominają nam afisze i plakaty przechowywane obecnie w Archiwum Państwowym w Lublinie.

POMNIK UNII LUBELSKIEJ

Wybór miejsca na obelisk upamiętniający rezultat sejmu lubelskiego 1569 r. nie był przypadkowy. Pierwszy pomnik Unii Lubelskiej stanął tam, gdzie według przekazów historycznych obozowała szlachta litewska, stąd również obecna nazwa placu. W latach 30. XVIII w. w bezpośrednim sąsiedztwie monumentu został wniesiony zespół klasztorny z budynkami szpitalnymi ojców Bonifratrów. Do pomnika z czasem przyłączyła się nazwa „Pod Bonifratrami”. Niestety obelisk oraz okoliczne budynki rozebrano, po tym jak zakonnicy przenieśli się do innego klasztoru w początkach XIX stulecia. Za zniszczenie obelisku odpowiadał Prezes Komisji Województwa Lubelskiego podlegający administracji carskiej.

Z inicjatywą odbudowy pomnika wyszedł minister stanu Królestwa Polskiego ks. Stanisław Staszic. Korzystając z faktu, że w 1823 r. w Lublinie zatrzymał się car Aleksander I, poprosił o zgodę na wniesienie żelaznego monumentu. Zwrócił się również do działającego w mieście od 1818 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk z prośbą o zaprojektowanie symboli, jakie miały znaleźć się na pomniku. Tej pracy podjął się Feliks Bentkowski. Jego projekt zakładał umieszczenie na obelisku następujących scen: ślubu Władysława Jagiełły z Jadwigą (1386 r.), zjazdu polsko-litewskiego w Horodle (1413 r.) oraz zawarcia Unii w Lublinie (1569 r.). Ostatecznie postanowiono ograniczyć się do jednej płaskorzeźby, przedstawiającej symboliczne postacie podające sobie ręce. Jej twórcą był Paweł Maliński, późniejszy profesor rzeźby na Uniwersytecie Warszawskim. Po-

między sylwetami kobiet artysta umieścił tarcze – z polskim Orłem (z lewej, obok postaci w koronie królewskiej) i litewską Pogonią (z prawej, obok postaci w mitrze książęcej). Sam pomnik o wysokości 11,15 m został wykonany z lanego żelaza w kieleckiej giserni rządowej i ma kształt czworobocznego obelisku, lekko zwężającego się ku górze i zwieńczonego w sposób piramidalny. Na bocznych ścianach, zaczynając od strony zachodniej, widnieją napisy: ODNOWIONY ROKU MDCCCXXV, POŁĄCZENIE LITWY Z KORONĄ oraz EPOKA POMNIKA MDLXIX. Został ustawiony na specjalnie usypanym kopcu, początkowo ogrodzonym drewnianym parkanem.

Opis odsłoniętego 26 VIII 1826 r. pomnika Unii Lubelskiej zostawił ks. Karol Boniewski, proboszcz z Fajslawic. Jego rękopiśmienny „Lublin w Pamiątkach” to swego rodzaju przewodnik po dziejach i zabytkach miasta, podzielony na 365 wpisów. Ksiądz kanonik zawarł w nich informacje zaczerpnięte ze źródeł archiwalnych i prac wydanych drukiem, ale również własne obserwacje. Pod datą 27 VI przeczytamy o pierwszym, szesnastowiecznym, oraz o „odnowionym” pomniku. Dowiemy się, że fundusze na wystawienie tego drugiego napływały z całego Królestwa Polskiego. Na koniec autor poczynił uwagę: „Piękne krzewy i rośliny kwiatowe do koła otaczając obelisk dodają uroku”. Trudno nie zgodzić się Boniewskiemu, patrząc na litografię Juliana Ceglińskiego pochodzącą z tego samego okresu.

UNIA LUBELSKA W OBRAZIE MATEJKI

Twórcą słynnej Unii lubelskiej jest Jan Matejko. Namalowany w latach 1867-1869 obraz zamyka okres twórczości artysty zwany „krytycznym historyzmem”. Zanim powstało dzieło, Matejko, jak miał to w zwyczaju, podjął wysiłek pozyskania jak najszerszej wiedzy na temat epoki historycznej, będącej tłem dla tematu obrazu. Przyświecał mu jasny cel: „ukazać taką ideę, iż jeśli naród ma się stać spadkobiercą świetnej przeszłości, to musi widzieć królów i bohaterów, z których winien być zawsze dumny”. Artysta rozpoczynając pracę, wykonał szkice postaci, które w prawie niezmienionej formie znalazły się na płótnie.

Za najbardziej odpowiedni dla swojego zamierzenia wybrał Matejko moment zaprzysiężenia unii Korony i Litwy. W centrum kompozycji umieścił postać króla Zygmunta Augusta z uniesionym w prawej ręce do góry krucyfiksem. Tuż obok, po prawej stronie władcy, znalazł się prymas Jakub Uchański, trzymający Pismo Święte. Wybór postaci i ich umiejscowienie na obrazie nie jest dziełem przypadku. Artysta uwiecznił postać kasztelana krakowskiego Marcina Zborowskie-

go, przysięgającego na Ewangelię, namalował również sylwetkę pisarza i myśliciela, Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Żaden z nich nie uczestniczył w obradach sejmiku lubelskiego i nie mógł brać udziału w przedstawionej scenie. Ich obecność każe wyjść poza interpretację obrazu opartą wyłącznie na faktografii. Matejko pragnął docenić wspomnianych już „bohaterów” z czasów panowania ostatniego Jagiellona, zaangażowanych w reformy ustrojowe, ruch egzekucji praw i sprawę Unii.

Unia lubelska gościła w wielu miastach Europy, począwszy od 1869 r. W czasie pobytu obrazu w Paryżu (1870 r.) Matejko otrzymał za niego francuską Legię Honorową. W 1877 r. Unia została zakupiona ze składek publicznych i stała się własnością narodu. Obecnie należy do Muzeum Narodowego w Warszawie i pozostaje w depozycie w siedzibie Muzeum Lubelskiego na zamku lubelskim. W jubileuszowym 2019 r. dzieło przez kilka miesięcy było wystawiane w Pałacu Władców w Wilnie.

SKOWIE.

Objaśnienie do obrazu „UNJA LUBELSKA” Ja

OBCHODY 350-LECIA UNII LUBELSKIEJ

350. rocznica zawarcia Unii Lubelskiej mogła być świętowana już w niepodległej Polsce. Pomysł organizacji upamiętniających ten akt uroczystości w Lublinie wyszedł od publicysty Henryka Wiercińskiego. Powołano Komitet Obchodu 350. Rocznicy Unii Lubelskiej na czele z Alojzym Kuczyńskim. Komitet wystąpił do Prezydenta Rady Ministrów Ignacego Jana Paderewskiego oraz do marszałka sejmu Wojciecha Trąpczyńskiego o poparcie ze strony władz centralnych. W 1919 r. toczyła się walka o przynależność terytorialną Wilna, stąd trudno było uniknąć nawiązań do współczesnej sytuacji politycznej. Przedstawiciele Komitetu w liście kierowanym do władz innych polskich miast podkreślali, że jedynie spełniają swój rocznicowy obowiązek i nie będą zajmować stanowiska wobec bieżących wydarzeń. Co warto podkreślić, organizatorzy nie poprzestali na przygotowaniu uroczystości na dzień 1 VII 1919 r. W sytuacji gdy ziemie litewskie były wyniszczone i wzięte objęte wojenną zawieruchą, lublinianie przygotowywali konkretną pomoc dla mieszkańców Litwy dotkniętych głodem. Środki pieniężne na ten cel pozyskiwano dzięki kolportażowi okolicznościowej pocztówki z Pomnikiem Unii Lubelskiej.

Początkowo zakładano, że obchody staną się ogólnonarodowym świętem i będą koordynowane przez Związek Miast Polskich, który zainicjował nawet zbiórkę na pomnik Zygmunta Augusta w Lublinie. Niestabilna sytuacja w kraju przeszkodziła tym planom. Komitet za pośrednictwem ulotek apelował do

mieszkańców miasta o pomoc w uświetnieniu uroczystości poprzez udekorowanie kwiatami i flagami okien i balkonów, proszono również o datki. Na czas trwania obchodów zamknięto sklepy i urzędy. Dnia 1 VII 1919 r. o godzinie 11.00 w kościele poddominikańskim odbyło się nabożeństwo z udziałem władz miejskich, wojskowych i duchowieństwa na czele z biskupem Marianem Fulmanem. Uświetniła je oprawa przygotowana przez chór i orkiestrę Lubelskiego Towarzystwa Muzycznego. Następnie uczestnicy przemaszewali pod Pomnik Unii na placu Litewskim. Na godzinę 17.00 zaplanowano uroczystą akademię na Uniwersytecie Lubelskim. Swoje prelekcje wygłosili prof. Stanisław Smolka, o. prof. Jacek Woroniecki oraz prof. Stanisław Ptaszycki, dyrektor nowo utworzonego Archiwum Państwowego w Lublinie. Studenci lubelskiej wszechszkoły wysłali delegację pod Pomnik na placu Litewskim, aby tam złożyć kwiaty i odśpiewać Rotę oraz Boże, coś Polskę. Relacje z uroczystości znalazły się w „Głosie Lubelskim”, „Ziemi Lubelskiej” oraz „Tygodniku Ilustrowanym”.

Polacy!

W bieżącym roku mija 350 lat od chwili, kiedy Litwa połączyła się z Polską w jedno nierozdzielne państwo. Dnia 1 lipca 1569 r. Sejm złożony z posłów polskich i litewskich, uchwalił wieczysty związek obu narodów czyli unję, która zwie się **Unją Lubelską**, prnieważ została zawarta w Lublinie. Od tego czasu Polska i Litwa, żyjąc w zgodzie i miłości dzieliły z sobą złe i dobre losy aż do rozbiorów, a i potem jeszcze nieraz przelewały krew za wspólną sprawę.

Na pamiątkę Unji Lubelskiej, która jest najpiękniejszym owocem miłości chrześcijańskiej i największym dziełem naszych przdków, odbędzie się dnia 1 lipca bieżącego roku uroczysty obchód w Lublinie. W obchodzie tym wezmą udział przedstawiciele wszystkich stanów i dzielnic naszej Ojczyzny. Ale ziemia Lubelska z Lublinem na czele musi godnie przyjąć braci z bliższych i dalszych okolic, musi uświetnić 350-letni jubileusz Unji nie tylko tłumnym udziałem ludności, lecz także hojną ofiarą grosza. Dlatego niech każdy Polak i każda Polka złoży na ten cel, ile może, pamiętając, że obchód który się odędzie w Lublinie, ma zaświadczyć przed całym światem niezłomną wolę Polski do wytrwania w unji z Litwą na zawsze.

Datki będą zbierane po kościołach; można je również przesyłać wprost do Komitetu obchodu 350-nej rocznicy Unji Lubelskiej, Lublin Magistrat.

UNIA LUBELSKA – BADANIA I PUBLIKACJE

Unia zawarta między Koroną Królestwa Polskiego i Wielkim Księstwem Litewskim w 1569 r. była i nadal jest przedmiotem badań historyków nie tylko w perspektywie zmian ustrojowych, jakie wprowadziła. W literaturze nie brakuje wnikliwych studiów o początkach politycznych związków Polski i Litwy, analiz sytuacji geopolitycznej w tej części Europy przed i po zawarciu Unii, polemik wokół faktycznych korzyści tego aktu dla obu stron, wreszcie wypowiedzi na temat roli, jaką Unia Lubelska odegrała w wymiarze ideowym. Ten ostatni aspekt szczególnie wybrzmiewa u autorów, którzy podkreślają związek między „projektem”, jaki urzeczywistnił się w postaci Rzeczypospolitej Obojga Narodów a wspólnotą państw zrzeszonych w Unii Europejskiej. Z kolei starszą historiografię zdominowały spory wokół tez o kulturowej czy wręcz cywilizacyjnej misji Polski na ziemiach na północ i wschód od jej ówczesnych granic. Najbardziej konsekwentnym w swojej nar-

racji historykiem tego nurtu był Oskar Halecki, twórca pojęcia „idei jagiellońskiej”. Unia Lubelska miała być według niego zwieńczeniem drogi prowadzącej do zbudowania jedności politycznej na fundamentach cywilizacji łańskiejskiej i religii chrześcijańskiej – pod berłem dynastii Jagiellonów. Co jakiś czas w dyskursie naukowym podnosiły się głosy krytyczne nie tylko wobec unii zawartej w 1569 r., ale i z rezerwą odnoszące się do zacieśniających się stosunków między Polską i Litwą od czasu unii w Krewie. Podnoszono zwłaszcza argument o uwikłaniu się Polski w tzw. politykę wschodnią oraz konieczność angażowania sił i środków na wschodnich (północno-, a także południowo-wschodnich) rubieżach państwa. Unia Lubelska jako akt dziejowy, ale także jako punkt odniesienia w badaniach nad Rzeczypospolitą i Europą Środkowo-Wschodnią, pozostaje tematem inspirującym, wciąż prowokującym do dyskusji, niekiedy też budzącym emocje.

LISTA OBIEKTÓW

W STRONĘ UNII

- Dokument książąt litewskich Jagiełły i Skirgiełły dla Lublina z 15 IV 1383 r., gwarantujący kupcom lubelskim wolny wstęp na Litwę i zapewniający im bezpieczeństwo handlu (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Dokumenty, sygn. 7).
- Dokument Władysława Jagiełły dla Lublina z 2 I 1392 r. nadający miastu prawo składu (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Dokumenty, sygn. 8).
- Dokument unii w Krewie z 1385 r. (Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, sygn. 188) - *ilustracja na s. 9 katalogu*.

W CHWALE GRUNWALDZKIEGO ZWYCIĘSTWA

- Dokument króla Władysława Jagiełły i Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda wystawiony 2 X 1413 r., zawierający postanowienia unii polsko-litewskiej zawartej w Horodle (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Dokumenty pergaminowe, sygn. 300) - *ilustracja na s. 11 katalogu*.
- Dokument wystawiony 2 X 1413 r., w którym bojarzy litewscy przyrzekają panom polskim, Koronie Polskiej, królowi Władysławowi i Wielkiemu Księciu Witoldowi wieczyste przymierze i wierność oraz obiecują w razie śmierci Witolda przyjąć za Wielkiego Księcia kandydata wybranego przez tychże panów i króla polskiego (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Dokumenty pergaminowe, sygn. 301).
- Widok na kościół i klasztor sióstr Brygidek w Lublinie, połowa XIX w., akwarela. autor Kazimierz Stronczyński (*Widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskim [...] w latach 1852 i 1853 zebrane. Atlas 6. Gubernia lubelska. Powiat lubelski*, Warszawa 2013 [reprint], s. 35).
- Widok kościoła pobrygidkowskiego przy ul. Narutowicza w Lublinie fundacji króla Władysława Jagiełły, ok. 1940 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór fotografii i pocztówek, sygn. 2).
- Fresk z kaplicy Świętej Trójcy na zamku lubelskim przedstawiający scenę fundacyjną z portretem króla Władysława Jagiełły, początek XV w. (Fot. Piotr Maciuk, Muzeum Lubelskie w Lublinie) - *ilustracja na s. 12 katalogu*.
- Fresk z kaplicy Świętej Trójcy na zamku lubelskim przedstawiający portret konny króla Władysława Jagiełły, początek XV w. (Fot. Piotr Maciuk, Muzeum Lubelskie w Lublinie) - *ilustracja na s. 13 katalogu*.

LUBLIN CZASU UNII

- Widok Lublina w dziele Georga Brauna i Abrahama Hogenberga, *Civitates orbis terrarum*, Kolonia 1618 (Muzeum Lubelskie w Lublinie, nr inw. S/G/1668/NL) - *ilustracja na s. 16-17 katalogu*.
- Fragmenty lustracji miasta Lublina z 1570 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Lustracje miasta Lublina, sygn. 310).
- Fragmenty lustracji miasta Lublina z 1660 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Lustracje miasta Lublina, sygn. 315) - *ilustracja na s. 15 katalogu*.
- Najstarszy plan Lublina, okolice Bramy Krakowskiej, autor Karol Bekiewicz, 1649 r. (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, Zbiór kartograficzny, sygn. 12/VI).
- Lublin w XVI w., plan miasta, rysował Ryszard Jaruga, XX w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Plany miasta Lublina, sygn. 361).

SEJM LUBELSKI 1569 R.

- Odpis konstytucji sejmu lubelskiego z 1569 r. w księdze grodzkiej lubelskiej (Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie lubelskie, Relacje, sygn. 15).
- Odpis listu króla Zygmunta Augusta do grodu chełmskiego nakazujący wpisanie do księgi grodzkiej chełmskiej konstytucji sejmu lubelskiego z 1569 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie chełmskie, Relacje, sygn. 1).
- Nagłówek i fragment konstytucji sejmu lubelskiego z 1569 r. w księdze grodzkiej chełmskiej (Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi grodzkie chełmskie, Relacje, sygn. 1) - *ilustracja na s. 18 katalogu*.
- Fragment księgi skarbu koronnego z wydatkami na posłów uczestniczących w sejmie lubelskim 1569 r. (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, 1, nr 222).
- Instrukcja królewska na sejmiki przedsejmowe z listopada 1568 r. (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, Księgi wpisów, sygn. 101).
- Przysięga Marcina Mościckiego na urząd pisarza kancelarii królewskiej złożona w Lublinie 23 XII 1568 r. (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, Księgi wpisów, sygn. 101).
- Obrady sejmu lubelskiego, litografia, druk A. Pilińskiego, Paryż 1855 (*Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. cz. 3. Dziennik Lubelskiego Sejmu Unii. Rok 1569*, wyd. Tytus Działyński, Poznań 1856).

SĄD SEJMOWY 1569 R.

- Księga sądu sejmowego z protokołami rozpraw odbytych od stycznia do lipca 1569 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi ziemskie lubelskie, Księgi sądów sejmowych, sygn. 132) - *ilustracja na s. 20 katalogu*.
- Karty z ksiąg Trybunału Koronnego w Lublinie z XVI i XVII w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Trybunał Koronny Lubelski, Księgi wyroków trybunalskich, sygn. 1255).

- Budynek Trybunału Koronnego w Lublinie, lata 60. XX w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Spuścizna Anatoliusza Czerepińskiego (1929-2004) – doktora medycyny i fotografa, spis z-o nr 2, sygn. 1) - *ilustracja na s. 21 katalogu*.

TRUDNA DROGA DO UNII

- Kopia aktu unii mielnickiej z 23 X 1501 r., na mocy której Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie miały być ściślej ze sobą związane (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta ze zbiorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, sygn. 1).
- Dokument Zygmunta Augusta z 5 III 1569 r. o przyłączeniu Podlasia do Korony (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8429) - *ilustracja na s. 23 katalogu*.
- Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem ościennych z 1613 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Łosiów, Mapy drukowane Polski i Europy, sygn. 846).
- Herby Orzeł Biały i Pogoń z herbarza arsenalskiego, lata 50. XVI w. (Biblioteka Narodowa w Paryżu) - *ilustracja na s. 24-25 katalogu*.

„NOWINY LUBELSKIE”

- Relacja z przebiegu trzech dni obrad sejmu lubelskiego (4–6 III 1569 r.) sporządzona po opuszczeniu Lublina przez posłów litewskich (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta ze zbiorów Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, sygn. 70) - *ilustracja na s. 30-31 katalogu*.

AKT UNII LUBELSKIEJ Z 1 VII 1569 r.

- Dokument Unii Lubelskiej z 1 VII 1569 r., egzemplarz litewski przeznaczony dla stanów koronnych (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 5627) - *ilustracja na s. 9 katalogu*.
- Pieczęcie przywieszone do dokumentu:
 - 055 – Pieczęć Jana Chodkiewicza, starosty żmudzkiego, marszałka wielkiego litewskiego.
 - 059 – Pieczęć Ostafiego Wołłowicza, kasztelana trockiego, podkanclerzego litewskiego.
 - 104 – Pieczęć Hrehorego Aleksandrowicza Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego.
 - 108 – Pieczęć Stefana Korybutowicza ks. Zbaraskiego, wojewody trockiego.
 - 113 – Pieczęć Waleriana Protasiewicza, biskupa wileńskiego.
 - 121 – Pieczęć Jana Mikołajewicza Hajki, kasztelana brzeskiego.
 - 136 – Pieczęć Andrzeja Dzierzka, herbu Wieniawa, podkomorzego trockiego, posła województwa trockiego.
 - 142 – Pieczęć Michała Wrory, posła województwa trockiego.
 - 151 – Pieczęć Kaspra Rajeckiego, chorążego trockiego, posła województwa trockiego.
 - 154 – Pieczęć Adama Pocięja, pisarza ziemskiego brzeskiego, posła województwa brzeskiego.

- 162 – Pieczęć niezidentyfikowanego szlachcica (być może Jana Pałuskiego, dzierżawcy niemonojskiego).
- 217 – Pieczęć Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, zw. Sierotka, marszałka nadwornego litewskiego.
- 345 – Pieczęć Fiodora Woropaja, posła powiatu orszańskiego - *ilustracje na s. 28-29 katalogu*.

AKT POTWIERDZENIA UNII LUBELSKIEJ Z 4 VII 1569 R.

- Dokument króla Zygmunta Augusta z 4 VII 1569 r. potwierdzający postanowienia Unii Lubelskiej (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 8431) - *ilustracja na s. 33 katalogu*.
- Pieczęć króla Zygmunta Augusta przywieszona do dokumentu z 4 VII 1569 r. - *ilustracja na s. 32 katalogu*.

UNIA FACTA EST

- Inskrypcja informująca o zawarciu unii z Litwą, wyryta w 1569 r. przez Piotra Jeżowskiego na ścianie kaplicy Świętej Trójcy na zamku w Lublinie (Fot. Piotr Maciuk, Muzeum Lubelskie w Lublinie) - *ilustracja na s. 35 katalogu*.
- Rota przysięgi z 1569 r. zatwierdzająca Unię Lubelską (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, Księga poselstw, sygn. 18).
- Mapa Rzeczypospolitej z II połowy XVII w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Łosiów, Mapy drukowane Polski i Europy, sygn. 858).
- Herb króla i Rzeczypospolitej z 1571 r. (*Unia lubelska 1 lipca 1569. Katalog wystawy*, Warszawa 2017) - *ilustracja na s. 35 katalogu*.

RZECZPOSPOLITA OBOJGA NARODÓW

- Mapa Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego z przełomu XVII i XVIII w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Łosiów, Mapy drukowane Polski i Europy, sygn. 859) - *ilustracja na s. 37 katalogu*.
- Intytulacja w dokumencie króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 1669 r. (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, sygn. 33).
- Inicjał „S” oraz Orzeł Biały z herbem Sobieskich Janina na dokumencie królewskim Jana III z 1677 r. (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, sygn. 1808) .
- Pieczęć z dokumentu Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 9 XI 1669 r. z herbami województw i ziem Rzeczypospolitej w otoku (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina, Dokumenty, sygn. 176).

MIEJSCA UNII LUBELSKIEJ

- Poczta z widokiem na kościół Dominikanów od ul. Złotej, ok. 1918 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór fotografii i pocztówek, sygn. 29) - *ilustracja na s. 39 katalogu*.

- Widok na zamek lubelski od strony ul. Grodzkiej, połowa XIX w., akwarela, autor Kazimierz Stronczyński (*Widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...] w latach 1852 i 1853 zebrane. Atlas 6. Gubernia lubelska. Powiat lubelski*, Warszawa 2013 [reprint], s. 7).
- Dziedziniec zamku lubelskiego i kaplica zamkowa pw. Świętej Trójcy, połowa XIX w., akwarela, autor Kazimierz Stronczyński (*Widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...] w latach 1852 i 1853 zebrane. Atlas 6. Gubernia lubelska. Powiat lubelski*, Warszawa 2013 [reprint], s. 9).
- Widok na zamek lubelski od strony północno-wschodniej, połowa XIX w., akwarela, autor Kazimierz Stronczyński (*Widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...] w latach 1852 i 1853 zebrane. Atlas 6. Gubernia lubelska. Powiat lubelski*, Warszawa 2013 [reprint], s. 11).
- Wnętrze kaplicy pw. Świętej Trójcy na zamku lubelskim, połowa XIX w., aut. Kazimierz Stronczyński (*Widoki zabytków starożytności w Królestwie Polskiem [...] w latach 1852 i 1853 zebrane. Atlas 6. Gubernia lubelska. Powiat lubelski*, Warszawa 2013 [reprint], s. 13).

ZARĘCZENIE WZAJEMNIE OBOJGA NARODÓW

- Akt Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów (Archiwum Główne Akt Dawnych, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, sygn. 4) - *ilustracja na s. 41 katalogu*.
- Kopia Konstytucji 3 Maja z księgi sądowej grodu łuckiego, 20 V 1791 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Brezów z Siekierzyniec, Varia, sygn. 508).
- Tekst drukowany Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów (*Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia*, zebrał H. Mościcki, Warszawa 1919, s. 40-42).

TRADYCJE UNII LUBELSKIEJ W OKRESIE ZABORÓW

- Uchwała Sejmu i Senatu Królestwa Polskiego z 7 II 1831 r. w sprawie Kokardy Narodowej (Archiwum Państwowe w Lublinie, Komisja Województwa Lubelskiego i Rząd Gubernialny Lubelski, Wydział Administracyjny, sygn. 229) - *ilustracja na s. 43 katalogu*.
- Zaproszenie na obchody 35. rocznicy wybuchu powstania styczniowego w 1916 r. z herbem trójdzielnym, w którym w polu tarczy godła: Orzeł Biały, Pogoń i Archanioł Michał (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta ze zbiorów Stowarzyszenia „Muzeum Lubelskie”, sygn. 99) - *ilustracja herbu na s. 43 katalogu*.
- Medal wybity z okazji 300. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej w 1869 r., średnica 110 mm, odlew, projekt Jan Langer (Zbiory prywatne Zbigniewa Nestorowicza).
- Odciski pieczęci władz powstania styczniowego 1863 r. (*Dokumenty powstania styczniowego. Wydarzenia - Ludzie - Tradycja*, Lublin 2013, s. 47).

PAMIĘĆ UNII LUBELSKIEJ

- Odpis konstytucji sejmiku lubelskiego 1569 r., I połowa XIX w. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta ze zbiorów Stowarzyszenia „Muzeum Lubelskie”, Dokumenty, sygn. 1).

- Medal upamiętniający 300. rocznicę zawarcia Unii Lubelskiej i uroczystości jubileuszowe we Lwowie w 1869 r., średnica 62 mm, brąz (Zbiory prywatne Zbigniewa Nestorowicza) - *ilustracja na s. 45 katalogu*.
- Medal wybity z okazji 300. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej, 1869 r., średnica 33 mm, tłoczony (Zbiory prywatne Zbigniewa Nestorowicza).
- Medal wybity z okazji 300. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej, 1869 r., średnica 30 mm, tłoczony (Zbiory prywatne Zbigniewa Nestorowicza).
- Medal upamiętniający wzniesienie pomnika Unii Lubelskiej w 1825 r. i jego odnowienie w 1984 r., średnica 70 mm, tłoczony w Mennicy Państwowej w Warszawie, projekt Tadeusz Tchórzewski (Zbiory prywatne Zbigniewa Nestorowicza).
- Medal z okazji 450. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej wybity na zlecenie Miasta Lublin.
- Plakat miasta Lublina z okazji obchodów 440. rocznicy zawarcia Unii Lubelskiej, 2009 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór afiszów i druków ulotnych, sygn. 2677).
- Afisz z programem sesji naukowej zorganizowanej z okazji obchodów 440. rocznicy Unii Lubelskiej i dwudziestolecia działalności Towarzystwa Przyjaciół Grodna i Wilna w Lublinie, 2009 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór afiszów i druków ulotnych, sygn. 2679).

POMNIK UNII LUBELSKIEJ

- Ks. Karol Boniewski, „Lublin w Pamiątkach”, ok. 1859 r., rękopis oprawny w płótno (Biblioteka Archiwum Państwowego w Lublinie, sygn. 3037).
- Kościół i klasztor kapucynów oraz pomnik Unii Lubelskiej, 1857 r., litografia, wyk. Julian Cegliński według rysunku Adama Leure (Muzeum Lubelskie w Lublinie, nr inw. S/G/483/ML) - *ilustracja na s. 46 katalogu*.
- Fotografia Pomnika Unii Lubelskiej, II poł. XX w., autor Mieczysław Targoński (Archiwum Państwowe w Lublinie, Spuścizna Mieczysława Targońskiego fotoreportera z Lublina, sygn. 30).
- Poczтівка z widokiem na Hotel Europejski i pomnik Unii Lubelskiej, 1916 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór fotografii i pocztówek, sygn. 29).

UNIA LUBELSKA W OBRAZIE JANA MATEJKI

- Jan Matejko, Unia lubelska, 1869 r. (Muzeum Narodowe w Warszawie, depozyt Muzeum Lubelskiego w Lublinie, nr inw. MP 4760 MNW) - *ilustracja na s. 50-51 katalogu*.
- Objaśnienie do obrazu „Unia Lubelska” Jana Matejki, [1869 r.], drzeworyt (Biblioteka Narodowa, sygn. G.28969/II) - *ilustracja na s. 49 katalogu*.

OBCHODY 350-LECIA UNII LUBELSKIEJ

- Ulotka wzywająca mieszkańców Lublina do wsparcia obchodów 350. rocznicy Unii Lubelskiej, 1919 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór afiszów i druków ulotnych, Obchody rocznic i świąt historycznych, sygn. 835) - *ilustracja na s. 53 katalogu*.

- List Komitetu Obchodu 350. Rocznicy Unii Lubelskiej do władz miast polskich z apelem o wsparcie akcji „Głodna Polska – Głodnej Litwie”, 1919 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina 1918-1939, sygn. 292).
- Okolicznościowa kartka pocztowa z pomnikiem Unii Lubelskiej, 1919 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina 1918-1939, sygn. 292).
- *Litwa a Polska*, fragment broszury autorstwa Henryka Wiercińskiego, Lublin 1920 (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina 1918-1939, sygn. 292).
- Artykuł poświęcony Unii Lubelskiej w „Ziemi Lubelskiej”, 9 kwietnia 1922, R. XVIII, nr 98 (Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Lublina 1918-1939, sygn. 292).

UNIA LUBELSKA – BADANIA I PUBLIKACJE

- *Źródłopisma do Dziejów Unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. Cz. 3. Diariusz Lubelskiego Sejmu Unii. Rok 1569*, wyd. T. Działyński, Poznań 1856.
- *Źródłopisma do Dziejów Unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. Cz. 2. Oddział 1*, wyd. T. Działyński, Poznań 1861.
- Smolka S., *Unia Litwy z Koroną*, Kraków 1903.
- Halecki O., *Unia lubelska. Wykład habilitacyjny wygłoszony na Uniwersytecie Jagiellońskim 10 grudnia 1915 r.*, Kraków 1916.
- *Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia*, zebrał H. Mościcki, Warszawa 1919.
- *Akta unji Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932.
- Wisner H., *Unia. Sceny z przeszłości Polski i Litwy*, Warszawa 1988.
- *Unia lubelska i tradycje integracyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, P. Kras, H. Łaszkiewicz, Lubin 1999.
- *Unia lubelska 1569 roku w dziejach Polski i Europy*, pod red. A. A. Witusika, Lublin 2004.
- *Unia lubelska. Unia Europejska*, pod. red. I. Hofman, Lublin 2010.
- *Unia lubelska. Dziedzictwo wielu narodów*, red. A. Gil, Lublin 2010.
- Halecki O., *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1. *W wiekach średnich*, Kraków 1919 [reprint Warszawa 2013].
- Halecki O., *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 2. *W XVI wieku*, Kraków 1919 [reprint Warszawa 2013].
- Frost R., *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej. Powstanie i rozwój 1385-1569*, Poznań 2018 - ilustracje na s. 54 katalogu.

ARCHIWA
PAŃSTWOWE

ARCHIWA
PAŃSTWOWE .

ARCHIWUM PAŃSTWOWE
W LUBLINIE